

2. ÜNİTE

BEŞERÎ SİSTEMLER - I

Konu 1: Nüfus Politikaları

Konu 2: Türkiye'nin Nüfus Politikaları ve Bu Politikaların Etkileri

Konu Değerlendirme Testi - 1

Konu 3: Şehirlerin Fonksiyonları ve Etki Alanları

Konu 4: Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonları

Konu 5: Türkiye'de Kırsal Yerleşme Tipleri

Konu Değerlendirme Testi - 2

Konu 6: Ekonomik Faaliyetler

Konu 7: Doğal Kaynaklar ve Ekonomi

Konu Değerlendirme Testi - 3

NÜFUS POLİTİKALARI

Ülkelerin nüfus sayımları ile elde ettiği veriler, gelişme hızları ve düzeyleri hakkında bilgi verir. Bu bilgilere dayanarak geleceğe yönelik planlamalar yapan ülke yönetimleri çeşitli nüfus politikaları geliştirirler.

Nüfus artış hızını ve niteliğini değiştirmeye yönelik her türlü uygulamaya nüfus politikası denir. Nüfus politikaları nüfusun niteliğini (eğitim), niceliğini (sağlık ve doğurganlık) ve dağılımını (kır, şehir, dış ülke) etkileyen bilinçli uygulamalardır.

- * Doğum oranı ve nüfus artış hızı,
- * Sosyo-kültürel ve ekonomik yapı,
- * Nüfus ile doğal kaynaklar ve ekonomik yeterlilik durumu,
- * Sürdürülebilir kalkınma gibi özellikler dikkate alınır.

Örnek 1

Bir ülkede son on yıl içerisinde genç ve dinamik nüfus oranı, doğal kaynakların tüketimi ve kentleşme hızı artmıştır.

Yukarıdaki bu değişimlere paralel olarak aşağıdakilerden hangisinin de arttığı kesinlikle söylenir?

- A) Kadın nüfus oranının
- B) Tarımla uğraşan nüfusun
- C) Ortalama yaşam süresinin
- D) Nüfus artış hızının
- E) Okuryazar oranının

(LYS 2012)

Çözüm 1

Bir ülkede nüfus artış hızının yükselmesi doğal kaynakların hızla tükenmesine, kentleşme oranının artmasına sebebiyet verecektir.

Cevap D

Dünyada genel olarak uygulanan üç çeşit nüfus politikası vardır.

1. Nüfus artış hızı fazla olan ülkelerde bir süre sonra işsizlik ve kalkınma hızının düşmesi gibi olumsuzluklar yaşanır. Bu durumda ülke, nüfus artış hızını azaltmaya yönelik nüfus politikaları uygular. Çin ve Hindistan gibi ülkelerde uygulanan nüfus politikası bu şekildedir. Genellikle gelişmemiş ülkelerde uygulanır.
2. Nüfus artış hızı çok düşük olan ülkelerde bir süre sonra iş gücü ihtiyacının artması, nüfusun dinamizmini kaybetmesi gibi sorunlar oluşur. Bu durumda ülke, nüfus artış hızını yükseltmek için nüfus politikası uygular. Son zamanlarda nüfusu hızla azalan gelişmiş Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin uyguladığı nüfus politikası bu şekildedir.
3. Nüfusun nitelik ve niceliğini iyileştirmek amacıyla uygulanan nüfus politikaları ise genellikle ülkedeki eğitim, sağlık hizmetlerini geliştirme ve yaşam standartlarını yükseltme amacıyla uygulanır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin (Türkiye, Meksika gibi) nüfus politikasıdır.



Japonya

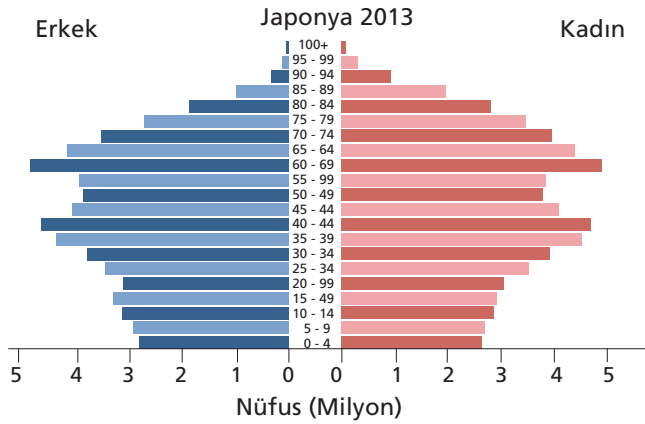
Japonya'da modernleşme ve gelişme yıllarında nüfus **artışını** özendirme politikası izlenmiş, bu nüfus politikası sonucunda 1947'de yıllık nüfus artış hızı %2'ye ulaşmıştır.

Artış beklenenden fazla olunca 1948'de çıkarılan yasa ile sıkı bir aile **planlaması** başlatılmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde nüfus artış hızı çok yavaşlayınca yeniden ailelerin çok çocuk sahibi olmaları için teşvik politikaları izlenmeye başlanmıştır.

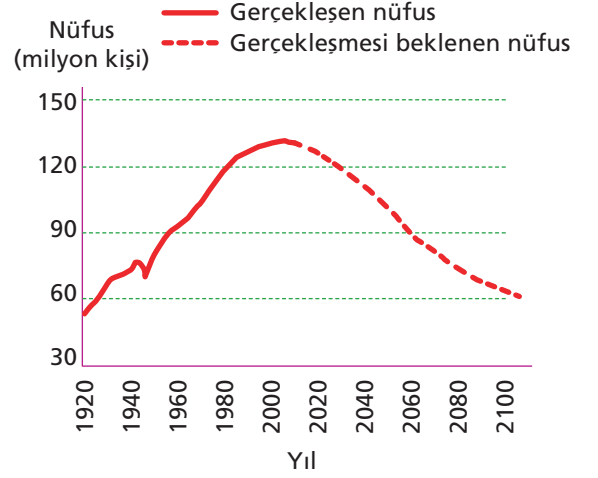
Bu kampanyalarla bir miktar artış sağlanmışsa da 2000'li yıllarda artış hızı %0,1' in altına düşmüştür.

Japonya'nın nüfus piramidinde de görüldüğü gibi, piramidin tabanındaki **daralma** nüfus artış hızının çok düşük olduğunu belirtir.



Örnek 2

Aşağıdaki grafikte, Japonya'nın 1920-2005 yılları arasındaki nüfusu ve bugünkü nüfus politikası sürdürüldüğünde 2100 yılına kadar gerçekleşmesi beklenen nüfusu gösterilmiştir.



Bu beklentinin gerçekleşmesi durumunda Japonya'da 2005 yılından sonra aşağıdakilerin hangisinde artış görüleceği savunulabilir?

- A) Yaşlı nüfus oranında
- B) Aktif nüfus miktarında
- C) Nüfus yoğunluğunda
- D) Doğum oranında
- E) Erkek nüfus oranında

(LYS 2010)

Çözüm 2

Grafik incelendiğinde nüfus artış hızının düştüğü, nüfus miktarının da azaldığı görülmektedir. Bu durumda ülkede genç nüfus miktarı ve oranı da azalacaktır. Bu durum nüfusun giderek yaşlandığını ve artışın özellikle yaşlı nüfusta olduğunu göstermektedir.

Cevap A

Çin

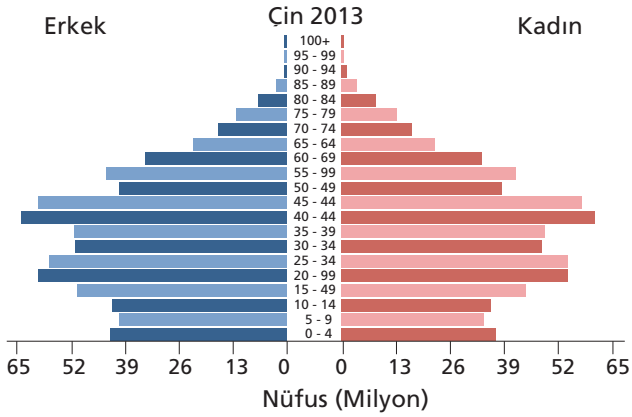
Çin, dünyanın en **kalabalık** ülkesi olduğu için demografik yapısı önemlidir.

1950'li yıllara kadar Çin hükümeti nüfusu güç olarak gördüğü için **yayıma** politikası uyguluyordu.

Ancak 1953 sayımından sonra nüfus 583 milyona çıkınca nüfus artış hızını **düşürmek** için özellikle şehirlerde doğum kontrol kampanyası başlamış fakat etkili olmamıştır.

Bu nedenle 1979'da resmen ilan edilmeyen **tek** çocuk siyaseti izlenmeye başlanmıştır.

Daha sonra kırsal kesimden yakınmalar gelince dört yıl sonra bir çocuk daha edinme hakkı tanınmıştır.



Örnek 3

Farklı ülkelerde yaşayan iki kişinin görüşmelerinde ülkelerinde nüfusu artırmaya yönelik nüfus politikalarının uygulandığını söylemişlerdir.

Buna göre bu kişilerin yaşadıkları ülkelerde;

- I. doğum oranı,
- II. aritmetik yoğunluk,
- III. yaşlı nüfus oranı,
- IV. işsizlik

özelliklerinin hangilerinde sorun yaşandığı söylenebilir?

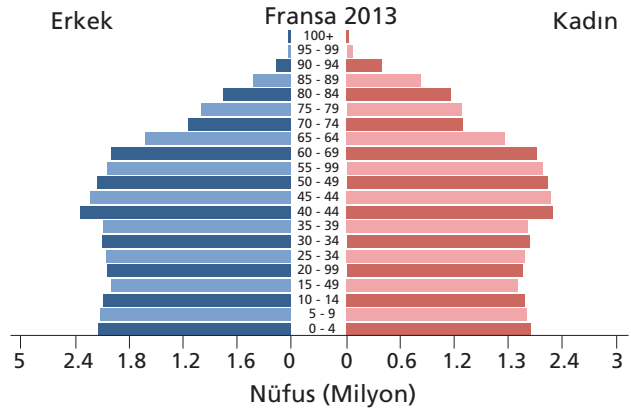
- A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III
D) II ve IV E) III ve IV

Fransa

Fransa'da nüfus artış hızı özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sırasında düşmüş buna karşın "nüfus patlaması" denen ve hızlı ekonomik gelişme dönemi olan 1950-1975 yılları arasında nüfus hızla artmıştır.

Ancak 1975'ten sonra nüfus **artışı** gözle görülür bir şekilde yavaşlamıştır.

Fransa, bu durumun getireceği olumsuz sonuçları engellemek için 1985 yılında, ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmaları yönünde afişlerle kampanya başlatmış, yabancı işçi göçüne izin vermiştir.

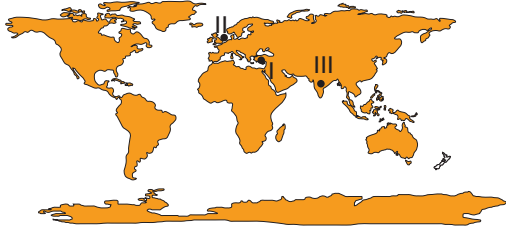


Çözüm 3

Nüfusu arttırmaya yönelik politika izleyen ülkede nüfus artış hızı düşük seyrediyor demektir. Bu durumda doğum oranları düşüktür, yaşlı nüfus oranı fazladır.

Cevap A

Örnek 4



Yukarıda numaralandırılarak verilen noktalarda uygulanan nüfus politikaları aşağıdakilerin hangisinde doğru eşleştirilmiştir?

	Nüfus artış hızını azaltma	Nüfus artış hızını artırma	Nüfus niteliğini iyileştirme
A)	I	II	III
B)	II	III	I
C)	III	II	I
D)	III	I	II
E)	II	I	III

Çözüm 4

III. bölgede yer alan Hindistan, nüfus artış hızını azaltmaya, II. bölgede yer alan Almanya nüfus artış hızını artırmaya, I. bölgede yer alan Türkiye nüfusun niteliğini artırmaya yönelik politika izlemektedir.

Cevap C

Etkinlik

Aşağıdaki tabloda yer alan ülkelerin hangi tür nüfus politikaları uyguladığını belirtelim.

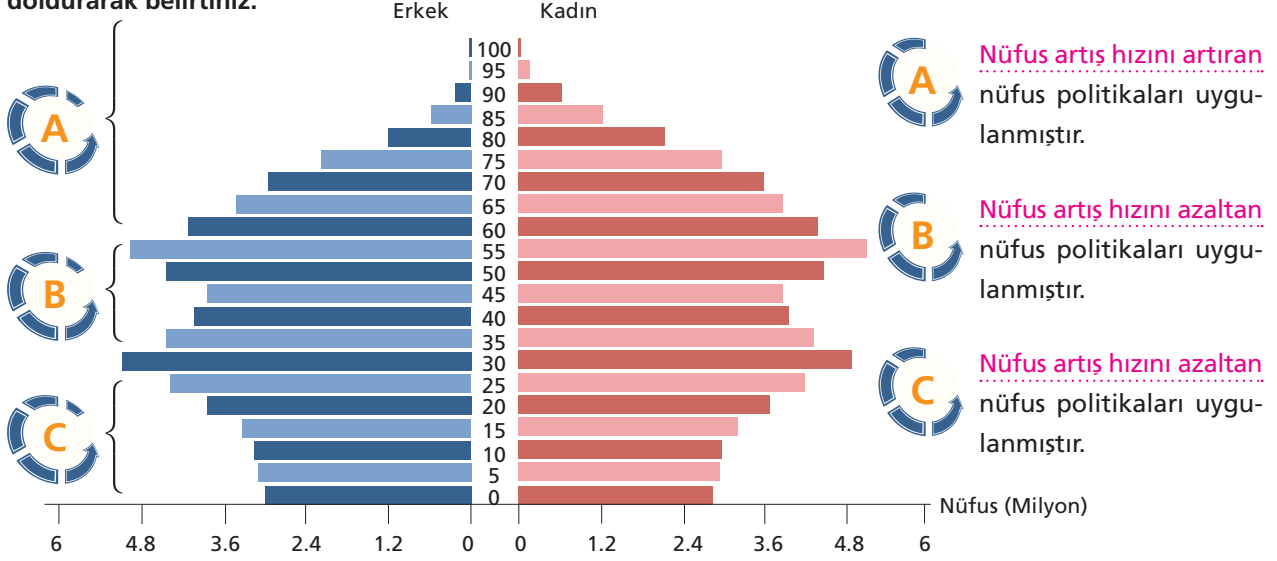
	Nüfus artış hızını azaltma	Nüfus artış hızını artırma	Nüfusun nitelik ve niceliğini iyileştirme
Fransa	X	✓	X
Rusya	X	✓	X
Endonezya	✓	X	X
Brezilya	X	X	✓
Japonya	X	✓	X
Meksika	X	X	✓
Nijerya	✓	X	X
Türkiye	X	✓	✓
İran	X	X	✓

- * Nüfusunu **artırma** politikası izleyen ülkelerin nüfus piramidinin **tabanı** genişler.
- * Nijerya, Hindistan gibi ülkeler nüfus artış hızını azaltıcı politikalar izlemektedir.
- * Nüfus artış hızı **yüksek** olan ülkelerde yaşam standartları düşüktür.
- * Çin ve Fransa'nın nüfus artış hızlarının farklı olması nedeniyle uyguladıkları nüfus politikaları da farklılık göstermektedir.
- * Çin 1979'da yüksek seyreden nüfus artış hızını **düşürmek** amacıyla her aileye bir çocuk politikası başlatmıştır.
- * Nüfus artışını ülkenin ihtiyacı oranında sağlamak amacıyla nüfus politikası uygulanmaktadır.
- * Nüfus artış hızını **azaltıcı** politika izleyen ülkelerdeki temel sorunlar; kişi başına düşen millî gelirin az olması, doğal kaynakların tükenme hızının fazla olması ve eğitim, sağlık hizmetlerinin aksamasıdır. Nüfus artış hızını artırıcı politikalar izleyen ülkelerdeki temel sorunlar; genç nüfus oranının giderek azalması ve ekonominin iş gücü ihtiyacının karşılanamamasıdır.

Etkinlik

Aşağıda bir ülkenin nüfus piramidi gösterilmiştir.

Bu ülke içinde uygulanan nüfus politikalarının nasıl olduğunu ve bu durumun sonucunu ilgili boşlukları doldurarak belirtiniz.



Etkinlik

Nüfus artış hızının düşmesi veya yükselmesinin meydana getirdiği olumlu /olumsuz sonuçlarla ilgili aşağıdaki tablodaki boşlukları doldurunuz.

Nüfus Artış Hızının Düşmesinin		Nüfus Artış Hızının Yükselmesinin	
Olumlu sonuçları	Olumsuz sonuçları	Olumlu sonuçları	Olumsuz sonuçları
Kişi başına düşen millî gelir artar. Yaşlı nüfus artar.	Mal ve hizmetlere talep artar .	Çevre sorunları artar.
Sağlık hizmetlerinin ka- litesi yükselir.	Nüfus dinamizmini kaybeder.	İş gücü artar ve işçi ücretleri ucuzlar .	Kişi başına düşen millî gelir azalır .
Eğitim hizmetlerinin kalitesi yükselir.	İş gücü açığı oluşur.	Vergi gelirleri ar- tar Demografik yatırımlar artar.
Hayat standartları yükselir .	Üretim azalır .	İhracatta rekabet kolaylaşır.	Kalkınma hızı dü- şer .
Anne ve bebeklerin sağlık düzeyi yükselir.	Nüfus azalır .	Yeni sanayi kolları gelişir.	Tüketim artar.
İşsizlik azalır .	Emekli nüfus oranı artar .	Ticaret canlanır .	Doğal kaynaklar hızla tüketilir.

Etkinlik

Nüfusun değişiminin meydana getirdiği sonuçları olumlu veya olumsuz olarak değerlendiriniz.

Durum	Olumlu / Olumsuz	Durum	Olumlu / Olumsuz
Üretim ve vergi gelirleri artar.	olumlu	Yer altı ve yer üstü kaynakların kullanımı artar.	olumsuz
İşsizlik yaygınlaşır.	olumsuz	Piyasa genişler, yeni yatırım alanları açılır.	olumlu
Kadın-erkek oranındaki denge bozulur.	olumsuz	Kişi başına düşen millî gelir azalır.	olumsuz
Sağlık hizmetlerinin kalitesi yükselir.	olumlu	Köyden kente göçler hızlanır.	olumsuz
Mal ve hizmetlere talep artar.	olumlu	Anne ve bebeklerin sağlık düzeyi yükselir.	olumlu
Gelir dağılımında dengesizlik ortaya çıkar.	olumsuz	Çevre sorunları artar.	olumsuz
Demografik (nüfusa bağlı) yatırımlar artar.	olumsuz	Eğitim ve sağlık hizmetleri yetersiz kalır.	olumsuz
Beslenme sorunu ortaya çıkar.	olumsuz	Konut yetersizliği artar, gecekondu alanları genişler.	olumsuz
Çalışan nüfusun yükü ağırlaşır.	olumsuz	Yeni sanayi kolları gelişir.	olumlu
İhracatta rekabet kolaylaşır.	olumlu	Kalkınma hızı düşer.	olumsuz

Etkinlik

Aşağıdaki tabloda verilen özelliklerden hangilerinin nüfus artış hızını artırmak isteyen ülkelerde, hangilerinin nüfus artış hızını azaltmak isteyen ülkelerde görüldüğünü bularak uygun yerlere işaretleyiniz.

	Özellikler	Nüfus Artış Hızını Azaltmaya Yönelik Politikalar	Nüfus Artış Hızını Artırmaya Yönelik Politikalar
1	Çocuklu ailelere ekonomik yardımda bulunulması	x	✓
2	Doğum yapan kadınlara ücretli ve uzun süreli izin verilmesi	x	✓
3	Kısırlaştırmayı kabul edenlerin maddi olarak desteklenmesi	✓	x
4	Evlenme yaşının küçültülmesi	x	✓
5	Çocukların masraflarının devlet tarafından karşılanması	x	✓
6	Çocuk sahibi olmayan yaşlıların bakımının devlet tarafından üstlenilmesi	✓	x
7	Ülkeye gerçekleşecek olan göçlerin kolaylaştırılması	x	✓
8	Çocuk sayısının sınırlandırılması	✓	x
9	Gebeliği önleyen ilaç ve araç satışının yasaklanması	x	✓

Ekstra Bilgi

Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikaları

Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra uygulanan nüfus politikaları incelenirken iki dönemden söz edilebilir. Birinci dönem Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayarak, 1960'lara kadar süren nüfusu **arttırmaya** yönelik politika, diğeri ise 1960'lardan günümüze nüfusun **azaltılmasına** yönelik politikaların uygulandığı dönemdir. Son yıllarda ise nüfusun arttırılmasına yönelik çalışmalar ve politikaların uygulamaya başlayacağı sinyali verilmektedir.

1923-1963 Yılları Arasında Uygulanan Nüfus Politikaları

Dayanak Noktaları

- ★ Fazla nüfusun bir ülke için askerî ve siyasi güç olması
- ★ Tarımda makineleşmenin yetersiz olması nedeniyle **iş gücüne** ihtiyaç duyulması
- ★ Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle genç erkek nüfusun azalması
- ★ Türkiye'nin hızla kalkınmak zorunda olması
- ★ Hızlı çoğalma ile ülkedeki sosyal iş bölümü ve ihtisaslaşmanın sağlanmak istenmesi
- ★ Türkiye'de ölüm oranının yüksek olması nedeniyle nüfustaki azalmanın doğumlardaki artışla önlenmeye çalışılması
- ★ Türkiye'nin tabii kaynaklarını işletmek
- ★ Uygulanan tekniği modernleştirmek
- ★ Nüfus miktarının azalması
- ★ Tifüs ve sıtma gibi hastalıkların yaygın olması

1960 yılına kadar izlenen politikalar çeşitli sosyal, ekonomik ve hukuki önlemlerle desteklenmiştir. Bu önlemleri şöyle sıralayabiliriz:

- ★ Fazla çocuk sahibi olan ailelerin **yol** vergisinden muaf tutulması (1929)

- ★ Nüfus **arttırma** politikası ile doğum evi kurmak, fakir vatandaşlara ücretsiz ilaç dağıtmak (1930)
- ★ Altı ya da daha fazla çocuklu ailelere vergi muafiyetinin getirilmesi (1931)
- ★ Nüfus artışını istenilen seviyeye çıkartmak, anne ve bebek ölüm oranlarını düşürmek için alınması gereken önlemleri araştırmak üzere nüfus komisyonunun kurulması (1932)
- ★ Göçleri teşvik etmek amacıyla göçmenlere gümrük muafiyeti getirilmesi (1934)
- ★ Ekonomik ilgi alanlarına göre, çok düşük faizli ve uzun dönemli krediler verilmesi
- ★ Çok çocuklu ailelere hazineye ait topraklardan tarla bağışlanması (1936)
- ★ Evlenme yaşının erkekler için 17, kızlar için 15'e **indirilmesi** (1938)
- ★ Düşük ve gebeliği önleyici ilaç ve araçların satılması, kullanılması ve bu konuda eğitim ve propaganda yapılmasının yasaklanması

Örnek 5

Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarından 1963'e kadar nüfusu artırıcı politika izlemiştir.

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi nüfus artış hızını yükseltici politika uygulanmasının dayanak noktaları arasında gösterilemez?

- Tifüs ve sıtma gibi hastalıkların yaygın olması
- Ölüm oranının yüksek olması nedeniyle nüfustaki azalmanın doğumlardaki artışla önlenmeye çalışılması
- Hızlı çoğalma ile ülkedeki sosyal iş bölümü ve ihtisaslaşmanın sağlanmaya çalışılması
- Makineleşmenin yetersiz olması nedeniyle insan gücüne çok fazla ihtiyaç duyulması
- Kalkınma hızının nüfus artış hızından yüksek olması

Çözüm 5

Kalkınma hızının nüfus artış hızından yüksek olması nüfus artış hızını yükseltmek için bir dayanak değildir.

Cevap E

1963'ten Günümüze Nüfusa Yönelik Uygulanan Politikalar

Cumhuriyet kurulduktan sonra çıkartılan bir takım kanunlar ve TBMM'de yapılan konuşmalardan, nüfus artışını destekleyen eğilimlerin olduğu anlaşılmaktadır. 1965 yılından sonra ise nüfus artış hızını düşürmeye yönelik kanunların çıkarıldığı görülmektedir.

Planlı dönem başlangıcından bu yana, kalkınma planları ile nüfus aile planlamasının birlikte uygulandığı görülmektedir. 1960 yılında Devlet Planlama Teskilatı ve Sağlık Bakanlığı tarafından 1960 öncesi nüfus artışını teşvik eden nüfus politikasının değiştirilmesi üzerinde tartışmalar başlatılmıştır. Hızlı nüfus artışının iktisadi gelişmeye engel olduğu ileri sürülmüştür.

Politikaların Dayanak Noktaları

- ★ 1950 sonrasında sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle ölüm oranının azalmaya başlaması
- ★ Tarımda makineleşme
- ★ Orduda insan gücünden çok silah gücünün ön plana çıkması
- ★ Nüfus artışı, 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BYKP) bir sorun olarak tanımlanmakta ve nüfus artış hızını azaltıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir.
- ★ 1963-1967 yıllarında uygulamaya konulan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yeni bir nüfus politikası oluşmaya başlamıştır. Bu yeni politikada, hızlı nüfus artışının ekonomik gelişmeyi engellediği görüşünden hareketle, nüfus planlamasına dayalı bir nüfus politikası izlenmiştir. Nüfus planlaması alanındaki hizmetleri yürütmek için 1965 yılında Sağlık Bakanlığına bağlı Nüfus Planlaması

Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Nüfus Planlaması Kanunu ile kişilere istediği zaman, istediği sayıda çocuk sahibi olma özgürlüğü tanınmıştır.

- ★ 1968'de uygulamasına geçilen 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfus planlamasının yerine politika "aile planlaması" olarak değişmiş, aile planlaması ile anne çocuk sağlığı hizmetlerinin birlikte yürütülmesi planlanmıştır.
- ★ 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, aile planlamasının sağlık hizmetlerinden ayrılamayacağı, dolayısıyla ana ve çocuk sağlığı ile aile planlaması hizmetlerinin birleştirilmesi gereği ortaya konulmuş ve ilgili kuruluşlar arası iş birliğine önem verilmesi kararlaştırılmıştır.
- ★ 4. Kalkınma Planı'nda sosyal, ekonomik ve demografik faktörlerin karşılıklı etkilerini ve nüfus politikasının, sosyal ve ekonomik politikaların bir türevi olduğu vurgulanmıştır. Bebek ölüm hızının yüksek ve yetersiz ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin birer nüfus sorunu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca aile planlamasının, ana-çocuk sağlığı hizmetleriyle birlikte ele alınması gereği üzerinde durulmuştur.
- ★ 1985-1989 yılları arasında uygulanan 5. Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfusun sağlık, eğitim, beslenme ve barınma imkânları, bebek doğum oranının azaltılması konuları üzerinde durulmuştur. Temel ilkenin nüfus kalitesinin yükseltilmesi olduğu belirtilmiştir.
- ★ 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994), yüksek nüfus artışının istenen ekonomik büyüme ve sosyal gelişmeyi engellediği görüşünden hareketle, nüfus artış hızını azaltmaya yönelik politika ve programların daha da etkinleştirilerek uygulanması öngörülmüştür.
- ★ 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) Hızlı nüfus artışının, bireylerin refah açısından daha fazla pay alabilmesini ve ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gelişmesini engellediği, sürdürülebilir kalkınma çabalarını güçleştirdiğini; konut, sağlık, eğitim ve altyapıya olan ihtiyacı arttırdığı belirtilmektedir.

- ✳ 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005), sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanabilmesi için nüfus dinamikleri ile doğal kaynaklar, ekonomik faaliyetler, teknolojik gelişme, sosyal ve kültürel yapı arasındaki dengenin her seviyedeki planlama ve politika geliştirme süreçlerinde göz önünde bulundurulması ihtiyacı devam etmektedir. 2001-2005 döneminde nüfus artış hızındaki düşmenin devam edeceği tahmin edilmiş, aile planlaması hizmetlerinin sağlık hizmetleri ile bütünleştirilerek sunulacağı ilkesi benimsenmiştir.

2007-2013 döneminde Türkiye'nin değişen nüfus yapısı, özellikle eğitim, **istihdam** ve sosyal güvenlik alanlarındaki politikaların ele alınması kararlaştırılmıştır.

Günümüzde de Türkiye'de doğurganlık düzeyinin 2 çocuğa kadar düşmesi ve daha da düşmeye devam etme eğilimi göstermesi nedeniyle meydana gelecek nüfus yapısının yaratacağı muhtemel **riskler** kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Yıl	Yıllık nüfus artış hızı
2010	15,2
2011	14,7
2012	12,7
2013	12,8
2014	13,5
2015	13,3
2016	13,5
2017	13,0
2018	12,7
2019	12,7
2020	12,3
2021	12,1
2022	11,8
2023	11,6
2024	11,4
2025	11,0

Örnek 6

Başarılı ve etkin bir nüfus politikası oluşturabilmek için bu politikanın uygulanacağı ülkenin temel özellikleri dikkate alınmalıdır.

Buna göre bir ülkede nüfus politikası belirlenirken en fazla dikkate alınması gereken özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ekonomik faktörleri
- B) Yüz ölçümünün boyutu
- C) Sularla kaplı alanı
- D) Komşu ülkelerin nüfus politikaları
- E) Yeryüzü şekilleri

Çözüm 6

Ülkeler nüfus politikası uygulaması yaparken mevcut ekonomik durumlarını, öz kaynaklarını, nüfusun yaş yapısını yani demografik ve ekonomik özelliklerini çok iyi analiz etmelidirler. Dolayısıyla en fazla dikkate alınması gereken koşul ekonomik faktörleridir.

Cevap A

2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları ile İlgili Bazı Veriler

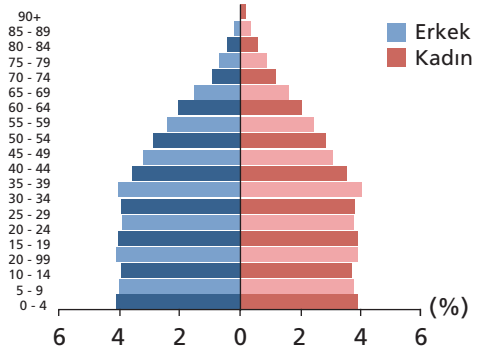
Türkiye'de ikamet eden nüfus 2017 yılında, bir önceki yıla göre 995 bin 654 kişi arttı. Erkek nüfus 40 milyon 535 bin 135 kişi olurken, kadın nüfus 40 milyon 275 bin 390 kişi oldu. Buna göre toplam nüfusun %50,2'sini erkekler, %49,8'ini ise kadınlar oluşturdu.

Yıllık nüfus **artış** hızı 2016 yılında %13,5 iken, 2017 yılında %12,4 oldu.

İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı 2016 yılında %92,3 iken, bu oran 2017 yılında %92,5'e yükseldi. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,5 olarak gerçekleşti.

Türkiye nüfusunun %18,6'sının ikamet ettiği İstanbul, 15 milyon 29 bin 231 kişi ile en çok nüfusa sahip olan il oldu. Bunu sırasıyla 5 milyon 445 bin 26 kişi ile Ankara, 4 milyon 279 bin 677 kişi ile İzmir, 2 milyon 936 bin 803 kişi ile Bursa ve 2 milyon 364 bin 396 kişi ile Antalya takip etti. Bayburt ise 80 bin 417 kişi ile en az nüfusa sahip olan il oldu.

Ülkemizde 2016 yılında 31,4 olan ortanca yaş, 2017 yılında önceki yıla göre artış göstererek 31,7 oldu. Ortanca yaş erkeklerde 31,1 iken, kadınlarda 32,4 olarak gerçekleşti. Ortanca yaşın en yüksek olduğu iller sırasıyla; 39,7 ile Sinop, 39,4 ile Balıkesir ve 38,9 ile Kastamonu ve Edirne oldu. Ortanca yaşın en düşük olduğu iller ise sırasıyla; 19,6 ile Şanlıurfa, 20,1 ile Şırnak ve 20,9 ile Ağrı oldu.



Ülkemizde 15-64 yaş grubunda bulunan (çalışma çağındaki) nüfus 2017 yılında bir önceki yıla göre sayısal olarak %1,2 arttı. Buna göre, çalışma çağındaki nüfusun oranı %67,9; çocuk yaş grubu olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı %23,6; 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı ise %8,5 olarak gerçekleşti.

Etkinlik

Aşağıda verilen ifadelerin doğru (D) / yanlış (Y) olduğunu belirtelim.

- Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleştirilen sayım işleri, özellikle yeni fethedilen topraklara "il yazıcıları" adı verilen görevlileri tayin ederek, kazanılan topraklardaki nüfusu öğrenmeye çalışılması amacıyla gerçekleştirilmekteydi.
- Türkiye'nin nüfus büyüklüğü, 1923 ve 1955 yılları arasında 13 milyondan 24 milyona yükselerek neredeyse ikiye katlanmıştır.
- Türkiye'de nüfus sayımı ilk kez 1932'de yapılmıştır.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) ilk defa hızlı nüfus artışının yarattığı sorunlara vurgu yapmıştır.
- 1960 yılına kadar ülkemizde nüfus artış hızını azaltıcı politika izlenmiştir.
- Nüfusu azaltmak için 1929 yılında fazla çocuk sahibi olan ailelerin yol vergisinden muaf tutulması sağlanmıştır.
- Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre nüfusun iş gücü kapsamında sektörel dağılımı incelendiğinde kadın ve erkek nüfusun çalışan grup içinde payı farklıdır.
- Uygulamada nüfus politikaları, doğrudan nüfus politikası ya da dolaylı nüfus politikası biçimlerinde görülebilir.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yeni bir nüfus politikasından bahsedilirken, 1968 yılında uygulamaya konulan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, konuya yaklaşım açısı değişerek, nüfus planlaması deyiminin yerini aile planlaması deyimine almıştır.

Konu Değerlendirme Testi - 1

1. "Yaşadığım ülkede hayat standartları çok düşüktü. Kişi başına düşen millî gelir dünya ortalamasının çok altında bir değerdedi. Bağımlı nüfus oranı demografik yatırımların artmasına sebep oluyordu. Ancak uzun süren nüfus politikaları sonucunda nüfus artış hızının düşürülmesi konusunda olumlu sonuçlar alındı." diyen öğrencinin yaşadığı ülkede aşağıdakilerden hangisinin gözlemlendiği söylenemez?

- A) Nüfusun ikiye katlanma süresinin uzadığı
- B) Aritmetik nüfus yoğunluğunun azalma gösterdiği
- C) Çalışan nüfusun yaş ortalamasının yükseldiği
- D) Ortalama yaşam süresinin uzadığı
- E) Kalkınma hızının yükseldiği

2. Nüfus politikaları, nüfusun niteliğini ve niceliğini etkileyen bilinçli uygulamalardır.

Nüfus politikaları belirlenirken;

- I. nüfus artış hızı,
- II. kalkınma hızı,
- III. kadın-erkek nüfusu,
- IV. genç nüfus oranı

özelliklerinden hangileri dikkate alınmaz?

- A) Yalnız III
- B) Yalnız IV
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) III ve IV

3. Nüfusun hızlı artışı; gelişmekte olan ülkelerde kaynakların hızlıca tükenmesine, kalkınma hızlarının yavaşlamasına, ekonomik ve sosyal sorunların artmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle günümüzde bazı ülkeler uyguladıkları nüfus politikaları ile doğal nüfus artış hızlarını azaltma yoluna gitmektedirler.

Aşağıdaki ülkelerin hangisinde, nüfusun artış hızını düşürücü politikaların uygulanması beklenemez?

- A) Brezilya
- B) Nijerya
- C) Çin
- D) Japonya
- E) Mısır

4. Ülkelerin uyguladıkları nüfus politikalarının olumlu ve olumsuz birçok yönde etkileri bulunmaktadır.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi nüfus artış hızının azaltılmasına yönelik yapılan politikaların olumlu sonuçları arasında gösterilemez?

- A) Kişi başına düşen ulusal gelirin artması
- B) Yaşam standartlarının yükselmesi
- C) Nüfus miktarının azalması
- D) Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerde kalitenin artması
- E) Anne ve bebeklerin sağlık düzeyinin yükselmesi

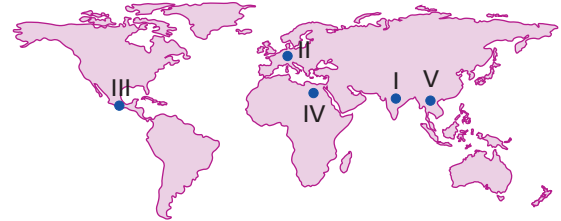
5. Bir ülkede yürürlüğe koyulan;

- I. çok çocuklu ailelerin ödüllendirilmesi,
- II. kreşlerin sayısının artırılarak ücretsiz hâle getirilmesi,
- III. erken yaşta evlilik için yasal düzenlemelerin yapılması,
- IV. kadınların iş hayatına girmesinin teşvik edilmesi

uygulamalarından hangileri, nüfus artış hızını yükseltmek amacıyla uygulanan politikalardan değildir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız IV
- C) I ve III
- D) II ve III
- E) III ve IV

6.



Nüfus artış hızı ile ülke nüfusunun ikiye katlanma süresi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Buna göre harita üzerinde işaretli alanların hangisinde nüfusun ikiye katlanma süresi en uzundur?

- A) I
- B) II
- C) III
- D) IV
- E) V

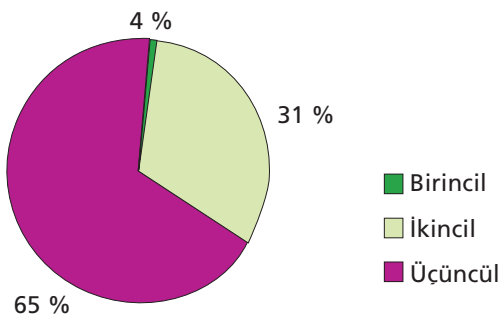
7. Dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan iki öğrencinin ülkeleri ile ilgili verdiği bilgiler aşağıda sıralanmıştır.

- Yaşadığım ülke Güneybatı Afrika kıyısında yer alır. Doğusunda Kamerun, kuzeydoğusunda Çad, kuzeyinde Nijer ve batısında Benin devletleri bulunur. Dünyanın nüfus bakımından yedinci ülkesi olup, yaklaşık 190 milyon nüfusuyla Afrika'nın en kalabalık ülkesidir. Bu nedenle nüfus artış hızını düşürücü politikalar hükümetimizce uygulanmaktadır.
- Yaşadığım ülke Pasifik Okyanusu'nda dört büyük adadan meydana gelmiş bir devlettir. Nüfusu 127 milyondan fazla olup dünya sıralamasında nüfus fazlalığı yönünden 11. sırada bulunmaktadır. Buna karşın hükümetimiz nüfus artış hızının artırılması yönünde politikalar uygulamaktadır.

Yukarıda sözü edilen iki ülkede uygulanan nüfus politikalarının farklı olmasının temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yönetim biçimlerinin farklı olması
- B) Nüfus yoğunluklarının farklı olması
- C) Nüfus artış hızlarının farklı olması
- D) Gelenek ve göreneklerinin farklı olması
- E) Yüz ölçümlerinin farklı olması

8. Aşağıdaki grafikte bir ülkede çalışan nüfusun ekonomik sektörlere dağılımı gösterilmiştir.



Grafik incelendiğinde, aşağıdaki yorumlardan hangisi yapılamaz?

- A) Tarımdan elde edilen gelir azdır.
- B) İhracatında sanayi malları ağırlıklıdır.
- C) Yaşam standartları yüksektir.
- D) Ham madde ithalatı fazladır.
- E) Çalışan nüfusun yaş ortalaması yüksektir.

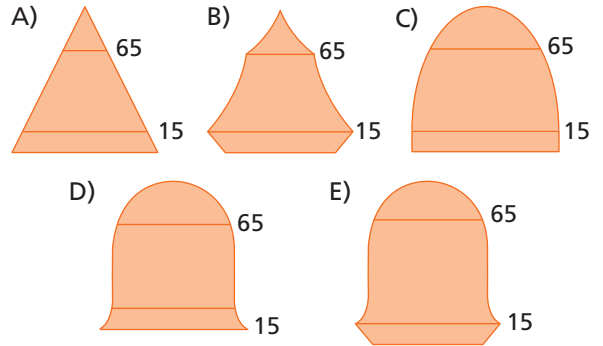
9. Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra genç ve yaşlı nüfus artarken çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payı azalmaktadır.

Bu değişimin gelecekte aşağıdakilerden hangisine neden olacağı ileri sürülemez?

- A) Nüfus artış hızı azalacaktır.
- B) Sağlık harcamaları artacaktır.
- C) Nüfusun yaş ortalaması yükselecektir.
- D) İş gücü ihtiyacı ortaya çıkacaktır.
- E) Türkiye'de nüfusun dağılışı daha dengeli hâle gelecektir.

10. Yüksek nüfus artış hızını azaltmak için politika uygulayan gelişmekte olan bir ülke 15 yıl önce olumlu sonuç almış ve nüfus artış hızı düşüş sürecine geçmiştir.

Buna göre, sözü edilen ülkenin nüfus piramidi aşağıdakilerden hangisidir?



11. Türkiye'nin 1963 yılından sonra nüfus artış hızını düşürücü çalışmalar yürütülmesinin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tarımsal nüfus yoğunluğunun artması
- B) Kişi başına düşen millî gelirin artması
- C) Hızlı nüfus artışının ekonomik kalkınmayı yavaşlatması
- D) Yurt dışına işçi göçlerinin yaygınlaşması
- E) İş yerlerinde eleman ihtiyacının artması

ŞEHİRLERİN FONKSİYONLARI VE ETKİ ALANLARI

Şehirlerin gelişmesinde önemli paya sahip olan **ekonomik faaliyet türü** o şehrin asıl fonksiyonunu belirler.

Bazı şehirler aynı anda birden fazla **fonksiyona** sahip olabilirler.

Şehrsel fonksiyonlar şehirleri çevrelerine göre bir cazibe merkezi hâline getirmiştir. Bundan dolayı şehirler, çevresindeki nüfusu kendisine doğru çeken bir özelliğe sahiptir.

Şehirlerin dünyadaki etki alanları nüfus özelliklerine bağlı olarak yerel, **bölgesel** ve küresel boyutlarda olabilir.

Bütün şehirlerin çevrelerindeki sahalara doğru yayılan bazı genel etkileri mevcuttur.

Pek çok şehir bu genel fonksiyonların üzerinde daha baskın olan fonksiyonlarıyla ortaya çıkmışlar ve özellikleriyle de etki alanlarını genişletmişlerdir.



Etkinlik

Aşağıda verilen şehirlerin gelişmesinde etkili olan temel fonksiyonları belirleyelim.

Şehirler	Fonksiyonlar	Şehrin Gelişimi
Tokyo		Dünya'daki en büyük ekonomik güçlerden olan Japonya'nın petrolü, demir cevheri ve maden kömürü yetersizdir. Temel sanayi maddelerinden yoksun olmasına karşın yüksek teknolojiyi kullanan sanayi faaliyetlerine sahiptir. Sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde büyük bir ticari, siyasal ve kültürel merkez olan Tokyo'nun varlığı özel bir rol oynamıştır. Demir yolu şebekesinin ülke dışına güçlü bir deniz filosu ile bağlanmış olması gerek ham madde gerekse dünya pazarlarına erişimde büyük kolaylık sağlamış ve sanayi faaliyetleri bu şehirde yoğunlaşmıştır. Ürettiği sanayi ürünleri dünyanın değişik alanlarına gönderilmektedir.
Marsilya		Yunanlı denizcilerin kurduğu Marsilya şehri, zamanla eski liman denilen Vieux Limanı etrafında genişleyerek bugünkü hâlini almış olup Akdeniz'in en büyük ticari limanına sahiptir.
Mekke		Çöl ortasında kurulan ve küçük bir şehir olan Mekke İslamiyet'le birlikte önem kazanmıştır ve dinî bir şehir özelliği elde etmiştir. Sadece yakın çevresini değil, bu özelliği ile Müslüman olan ülkeleri de etkisi altına almıştır. Her yıl dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan milyonlarca Müslüman'ı kendine çekmektedir.
Paris	İdari, turizm,	Fransa'nın siyasi merkezi olan Paris, 987 yılında Fransa'nın başkenti olmuş ve bu tarihten itibaren idari merkez olarak kalmıştır.

Tarihsel Süreçte Şehirler

Dünya'daki ilk şehir yerleşmeleri **tarım** faaliyetlerine bağlı olarak, iklimin uygun olduğu, verimli topraklara sahip akarsu boylarında kurulmuştur. İlk şehirlerin kurulduğu alanlara Mısır, Mezopotamya ve **Güney-doğu** Asya örnek verilebilir. MÖ 3000'li yıllarda Nil Vadisi'nde ve Akdeniz Havzası'nda şehirler ortaya çıkmıştır. Bunu MÖ 2000 yıllarında Kuzey Çin'de, Güney ve Güney Doğu Asya'nın akarsu vadilerinde ortaya çıkan şehirleşme hareketleri takip etmiştir. İngiltere'de ortaya çıkan **Sanayi** İnkılabı (1848) modern şehirleşme sürecini hızlandıran önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Tarihsel Süreçte Şehirlerin Nüfus Gelişimi

İlk şehir yerleşmelerinin nüfusu günümüzdeki şehirlerle oranla oldukça azdır. Örneğin **Mezopotamya'da** Sümerlere ait bir şehirde nüfus 7000 ile 20.000 arasında değişiyordu. Eski Yunan'da ise dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan Atina'nın nüfusu 40 bin civarındaydı. Günümüzde şehir nüfusu hızlı bir artış göstermektedir.

Örneğin, Londra'nın nüfusu 1800 yılında bir milyon iken 1850 yılında iki milyona, 1890 yılında beş milyona, 1965 yılında ise 11,5 milyona yükselmiştir.

Dünyada, 1820 yılında nüfusu 100.000'i aşan şehirlerin sayısı 22 iken, 1890'da bu sayı 120'ye yükselmiştir.

Günümüzde ise şehir nüfusları 15-20 milyonluk dev rakamlara ulaşmaktadır. Aşağıdaki tabloda ve dünya haritası üzerinde yer alan şehirlerin yıllara bağlı olarak nüfuslarında meydana gelen ve gelebilecek olan değişimler gösterilmiştir.

Yıllar	Nüfus	Şehirleşme oranı (%)
1800	20.000 ve daha fazla olan	2,4
1800-1850	20.000 ve daha fazla olan	4,3
1850-1900	20.000 ve daha fazla olan	9,2
1900-1950	20.000 ve daha fazla olan	20,9
1950-1960	20.000 ve daha fazla olan	33
1990 ve sonrası	100.000 ve daha fazla olan	50'den fazla



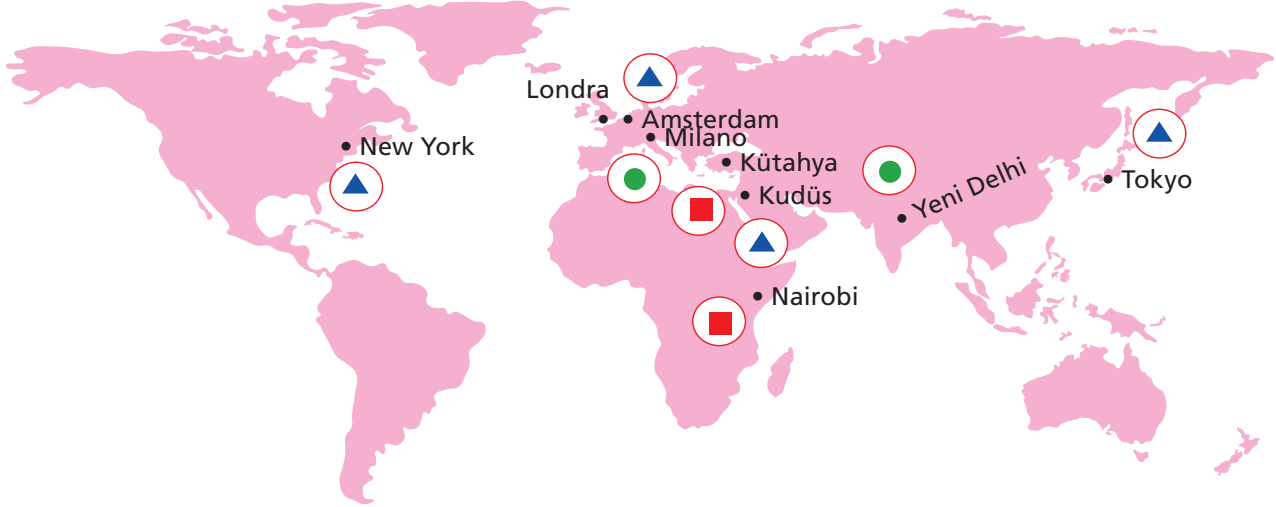
Etkinlik

Aşağıda verilen şehirlerin gelişmesinde etkili olan temel fonksiyonları belirleyelim.

Şehirler	Fonksiyonlar	Şehrin Gelişimi
Şam	İdari, ulaşım, ticaret	Geçmişte kervan yollarının kavşağı üzerinde kurulan şehir, günümüzde de değişen ve gelişen şartlara uyum sağlamış ve gelişimini bu alanda devam ettirmiştir.
Oxford	Üniversite	Şehirde özellikle eğitim hizmetleri beşerî hayatın esası durumundadır. Şehirdeki hayat ilişkilerinin bütününe özel bir damga vuran bu faaliyetler şehrin hususi bir karakter kazanmasını sağlamıştır. En yüksek düzeyde eğitim faaliyetleri yürütülmekte ve değişik şehirlerden gelen öğrenciler burada öğrenim görmektedir.
Essen	Maden, sanayi	Avrupa'nın en büyük sanayi bölgelerinden olan Ruhr bölgesindeki Essen şehri 18.yüzyılda küçük bir şehir iken, civarında geniş sahalarla yayılan kömür yataklarının bulunması sanayiye bağlı olarak gelişmesini sağlamıştır. Çevresindeki yerleşim yerlerini de etki alanına katarak büyümüştür.

Etkinlik

Aşağıdaki dünya haritası üzerinde verilen şehirlerin etki alanlarını örnekte olduğu gibi uygun olan sembollerle gösteriniz.



■ Yerel etkiye sahip şehirler

● Bölgesel etkiye sahip şehirler

▲ Küresel etkiye sahip şehirler

FONKSİYONLARINA GÖRE ŞEHİRLER

Şehirlerin gelişimini etkileyen fonksiyonel etkenlerdir.

a. İktisadi fonksiyonlar sonucu oluşan şehirlerdir.

Maden şehirleri

Sanayi şehirleri

Ticaret şehirleri

Tarım şehirleri

Liman şehirleri

Turizm şehirleri

b. Kültürel fonksiyonlar sonucu oluşan şehirlerdir.

Dini şehirler

Üniversite şehirleri

c. İdari ve siyasi fonksiyonlar sonucu oluşan şehirlerdir.

İdari şehirler

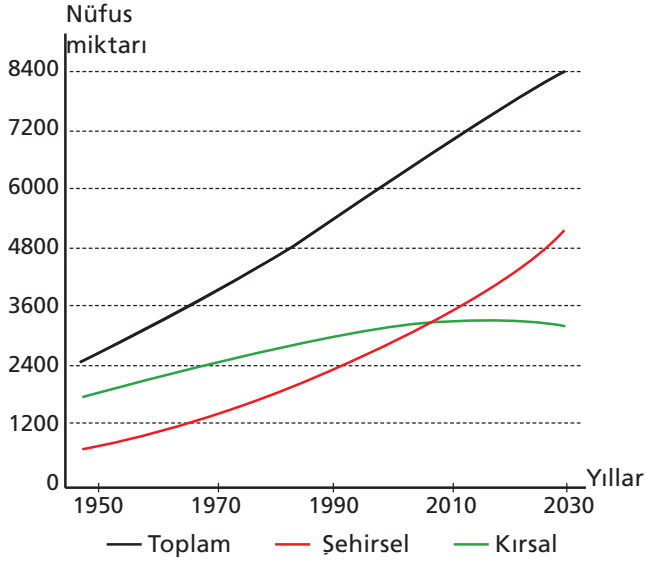
Askeri şehirler

Etkinlik

Aşağıdaki tabloda şehirlerin gelişmesinde etkili olan fonksiyonel özellikleri işaretleyelim.

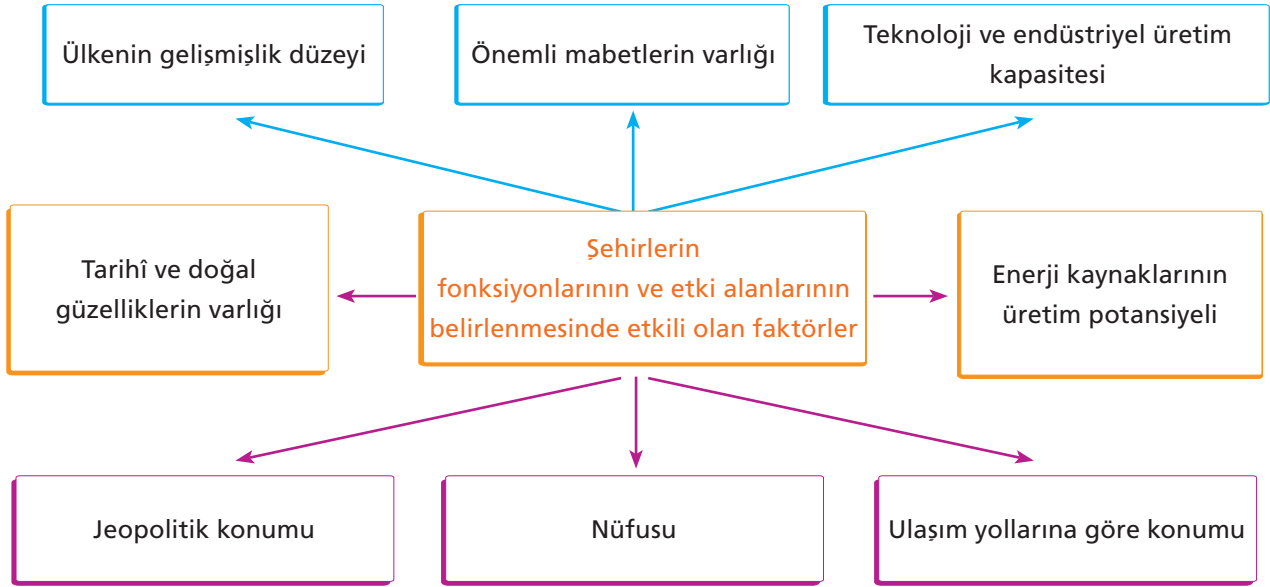
Fonksiyonel Özellikler									
Şehirler	Tarım	Sanayi	Madencilik	Din	Liman ve Ticaret	Turizm	Eğitim	Siyasi ve İdari	Etki Alanı
Londra	×	×	×	×	×	×	×	✓	Küresel
Rotterdam	×	×	×	×	✓	×	×	×	Bölgesel
Rize	✓	×	×	×	×	×	×	×	Yerel
Marsilya	×	×	×	×	✓	×	×	×	Bölgesel
Kudüs	×	×	×	✓	×	×	×	×	Küresel
Zonguldak	×	×	✓	×	×	×	×	×	Yerel
New York	×	×	×	×	✓	×	×	×	Küresel
Cambridge	×	×	×	×	×	×	✓	×	Bölgesel
Hong Kong	×	×	×	×	✓	×	×	×	Küresel
Essen	×	✓	✓	×	×	×	×	×	Bölgesel
Paris	×	×	×	×	×	✓	×	✓	Küresel
Manchester	×	✓	×	×	×	×	×	×	Küresel
Nice	×	×	×	×	×	✓	×	×	Yerel

Dünyanın kır ve şehir nüfusunun yıllara göre değişimi ve beklenen tahmini nüfus miktarı



Şehirlerin Fonksiyonel Gelişimi

Yeryüzündeki ilk şehirleri oluşturan ekonomik faaliyet **tarım** olsa da, **sanayi** faaliyetlerinin ortaya çıkması ve gelişmesi ile şehirleşme hız kazanmıştır. Zamanla şehirlerin fonksiyonel değişimi hızlanmış bunun sonucunda şehirler; ticaret, sanayi, turizm, teknoloji, maden, liman gibi fonksiyonel özellikler kazanmıştır.



Tarihsel Süreçteki Bazı Türk-İslam Şehirleri

İnsanoğlunun her türlü yaşam tecrübesini ilmek ilmek işleyerek vücuda getirdiği şehirler, sınırları içerisinde yaşamını sürdüren topluluklara dair dil, din, yaşam biçimi, gelişmişlik seviyesi gibi pek çok kültürel öğeyi de içinde barındıran adeta birer açık hava müzeleridir. Türk- İslam tarihinde yer edinmiş bazı şehirler de bu açıdan önemlidir.

Türk toplumlarında şehrsel yerleşmelerin ilk olarak 8. yüzyılda ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. İnsanların ticaret ve zanaatla uğraştığı ilk Türk yerleşmelerinden olan Beşbalık şehrinin etrafı güvenlik gerekçesiyle surlarla çevrilerek saldırılara karşı korunaklı hâle getirilmiştir. İslamiyet'in kabulüyle Türkler tarafından göçebe yaşam tarzı yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış ve bu doğrultuda 9. yüzyıldan itibaren Taşkent, Fergana,

Buhara, Semerkant ve Tebriz gibi önemli Türk-İslam şehirleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bunlara örnek verecek olursak;

Belh Şehri

İslam bilim ve kültür tarihinin önemli merkezlerinden biri olan Belh, **Horasan** bölgesinin önemli bir şehridir. Bölgenin doğu ve batı arasında bir geçiş noktası olması **stratejik** açıdan Belh'e çok büyük bir önem kazandırmıştır. İslam öncesinde farklı din, kültür ve etnik kimliklerin havzası olan şehir, İslami aşamadan sonra da bu özelliğini sürdürmüştür. Tarihî süreçte İslam, ilim ve kültür tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle birçok devlet ve hanedanlıklar tarafından işgal edilen şehir bu nedenle çok yönlü tahribata uğramıştır. Bugün eski Belh'ten geriye sadece bazı kalıntılar kalmıştır.

Buhara Şehri

Orta Asya'nın en tanınmış ve saygın şehri olan Buhara, 40° enlemiyle Afganistan'ın batısından geçen boylamın keşiştiği noktadadır. Şehir, Tien Şan dağlarından doğan ve doğudan batıya doğru yaklaşık 600 km kateden Zerefsan nehrinin aşağı havzasında büyük bir vahanın ortasında bulunur. Buhara, açık deniz kıyısındaki bir liman gibi tam çölün kenarında, yani Orta Asya'yı bir yandan Güney Rusya'ya diğer yandan Afganistan, Hindistan, Doğu Türkistan ve Çin'e bağlayan ticaret yollarının merkezinde yer alır ve şehir XIX. yüzyılda "Soylu Buhara" olarak da anılırdı. Bir üçgeni andıran şekliyle Buhara, yaklaşık 6 km'lik bir alanı kaplamakta olup çapı 2,5 km idi.

Semerkand Şehri

Semerkand, M.Ö. 535 yılında Pers hükümdarı Cyrus tarafından Zerefsan nehrinin güney kıyısında vadiye hâkim yüksek bir mevkiye kurulmuştur. Semerkand'ın doğa güzelliği, İslam uleması ve bölgeye gelen yabancı seyyahların eserlerinde tasvir edilmiştir. Örneğin İslam dünyasının şair ve uleması "Semerkand'ın yeryüzündeki dört cennetten biri" olduğunu vurgulamıştır. Macar seyyah Vambery ise eserinde Semerkand'ın gerek yerinin

güzelliği, gerek çevresini kuşatan toprakların bereket ve verimliliği nedeniyle, **Türkistan'da** gördüğü diğer kentlerin tümünün üstünde olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan doğal güzelliklerine rağmen ülkeyi yöneten **Özbekler** daha çok baş şehir olan Buhara'nın mimari yönden gelişmesine önem vermişlerdir. Bu nedenle Semerkand bazı yönlerden ihmal edilerek Buhara'nın gölgesinde kalmıştır. Semerkand'da yaşayan insanların tarihî kalıntılara bakış açısı da şehrin mimari yapısını etkilemiştir. Semerkand'da "Kadimi Semerkand'ın Yüreği" diye tanımlanan bir tarafı yol, diğer cepheleri ise üç medreseyle çevrelenen çok büyük bir meydan bulunurdu. Registan olarak adlandırılan bu meydan konumu nedeni ile avlu gibi de kabul edilebilirdi.

Konya Şehri

Konya M.Ö. 7000'li yıllardan itibaren, insanlık tarihi açısından önemli medeniyetlere sahne olmuş, oldukça zengin bir kültürün izlerini bağrında taşıyan, **Mevlana** gibi yetiştirdiği İslam büyükleri ile gönülleri fetheden, tarihî **ipek** yolunun ticaret ve konaklama merkezi olarak adeta bir müze şehir kimliğine sahip olan bir kenttir. Tarihî eserleri bakımından Türk kültürünün sayılı şehirleri arasında yer alan Konya, Selçuklulara iki asırdan fazla başkentlik yapması sebebiyle, Türk mimarisinin gözde eserleri sayılan abidelerle süslenmiştir. Bu yönden Selçuklu Devri'nde Konya, Bursa, **Edirne** ve İstanbul'dan önce "En muhteşem Türk şehri" mertebesine yükselmiştir. Konya'da Türk-İslam döneminden önce yapılan eserlerin çoğunun günümüze ulaşamadığı söylenebilir. Yine de Konya çeşitli tarihî eserleriyle bezenmiş istisna şehirlerden biridir. Dr. Kâmil Uğurlu da Konya'dan şu şekilde bahsetmektedir. "İnsanların konup göçtüğü, madde manasında değişmeyen az şeyi kalsa da biraz Türkmen, biraz göçmen bazen dik başlı fakat her zaman kişilikli, sağlam Selçuklu havasını hiç kaybetmeyen bir şehirdir. Hz. Mevlâna'nın dergâhı yönünden şavkaran ve yayılan aydınlığıyla huzur nakleden nehirler gibi durgun, dengeli ve aydınlık akıp duran caddeleri, yolları ve sokaklarıyla var olan bir şehirdir.

Etkinlik

Aşağıdaki boşlukları uygun ifadelerle dolduralım.

1. Etki alanları dar olan şehirlerin fonksiyonu genelde **tarım ve hayvancılık** tır.
2. Horasan bölgesinin önemli şehri olan **Belh** İslam, bilim ve kültür tarihi açısından önemlidir.
3. Ticaret ve finans merkezleri konumunda bulunan şehirler **küresel** etkiye sahiptirler.
4. Dünyadaki ilk şehirler **orta kuşakta** ve **akarsu kıyısında** kurulmuşlardır.
5. Günümüzdeki anlamıyla modern şehirlerin gelişimi, **Sanayi Devrimi** ile başlamıştır.
6. New York'ta bulunan **Wall Street** Caddesi dünyanın bir numaralı finans merkezidir.
7. Şehirlerde genel olarak **tarım** dışı sektörler daha fazla gelişmiştir.
8. Roma, Katoliklerin dinî merkezi olan **Vatikan'ı** içine aldığından çift başkent olarak kabul edilir.
9. New York'ta ticaret ve sanayi kadar **eğitim** ve **kültür** faaliyetleri de yoğunlaşmıştır.
10. Hinterlandı **geniş** ve ticari kapasitesi **yüksek** olan işlek limanlara sahip şehirlerin etki alanları küresel boyutta olur.
11. Tarihî eserler bakımından önemli olan **Konya**, Selçuklular'a iki asırdan fazla başkentlik yapmıştır.

Etkinlik

Aşağıdaki ifadeleri doğru ise "D" yanlış ise "Y" ile belirtelim.

1. Bir şehrin yüz ölçümü ne kadar büyük olursa etki alanı da o nispette artar.
2. İlk şehirleşen alanların nüfus miktarları günümüze oranla oldukça azdı.
3. Bir liman şehri olan Amsterdam'ın hinterlandı geniştir.
4. Şehirleşme sürecinde Fransız ihtilali belirleyici olmuştur.
5. Etki alanı dar olan şehirlerin nüfusları da azdır.
6. Dacca, Kahire ve Lagos nüfusu 10 milyonu aşan kentler arasındadır.
7. Tokyo şehrinin küresel etkiye sahip olmasında kalabalık nüfusu etkili olmuştur.
8. Bir şehrin büyüüp gelişmesinde ekonomik faaliyetlerin niteliği belirleyicidir.
9. Dünyadaki büyük şehirlerin tamamı orta kuşakta yer almaktadır.
10. Behl, Buhara, Semerkand, Konya önemli Türk-İslam şehirleridir.

TÜRKİYE'DE ŞEHİRLERİN FONKSİYONLARI

4
KONU

Şehirler, kuruluş dönemi, kapladığı alan, nüfusu veya **fonksiyonları** gibi pek çok kriter kullanılarak sınıflandırılabilir. Ancak coğrafi yönden yapılan sınıflandırmalarda çoğu kez nüfus ve fonksiyon kriterleri kullanılmaktadır.

A) Nüfus Büyüklüğüne Göre Kentler

Nüfus miktarlarına göre ülkemiz şehirleri şu şekilde sınıflandırılabilir;

Şehir Nüfusu	Tanımı
10.001 - 100.000	Küçük şehir
100.001 – 1.000.000	Büyük şehir
1.000.001 – 10.000.000	Metropolitan / Metropol
10.000.001 +	Megakent

B) Fonksiyonlarına Göre Kentler

Fonksiyon kriterine göre yapılan sınıflandırmada ise tarım, sanayi, kültür, idari yapı ve askerî özellikler dikkate alınır ve bazen bu özelliklerden (fonksiyonlardan) biri ağır basarken, bazen birden fazla fonksiyon ön plana çıkabilir.

Tarım Şehri

Asıl fonksiyon **tarım ve hayvancılıktır**. Hizmet sektörü nüfus ve ticaretin artmasına bağlı olarak değişir. Tarım alanlarının merkezinde, kavşak noktada yer alır. Tarım ürünlerini işleyecek küçük sanayi tesisleri vardır. Çevre ihtiyaçlarının karşılandığı **pa-zar** ile küçük alışveriş merkezleri bulunmaktadır. Ürünleri pazarlayacak ticaret kapasitesine sahiptir.

- * Tarsus
- * Söke
- * İnegöl

Ticaret Şehri

Asıl fonksiyon ticarettir. **Sanayi ve hizmet** sektörü gelişmiştir. Geniş bir hinterlanda sahip işlek ulaşım yollarının kavşak noktasındadır. Liman şehri olarak gelişmiş, korunaklı bir limana sahiptir. Şehrin gelişmesine bağlı olarak değişen orta ya da büyük ölçekli sanayi tesisleri, ticaret mallarının alınıp satıldığı, üretildiği, depolandığı çok sayıda iş yeri, pazar, panayır ve fuarlar, büyük küçük alışveriş merkezleri vardır. İthalat ve ihracat yoğunudur.

- * Mersin
- * İstanbul
- * İzmir
- * Gaziantep

Sanayi Şehri

Asıl fonksiyon sanayidir. Ticaret ve hizmet sektörü gelişmiştir. **Kavşak** noktasında ya da bütün ulaşım yollarına yakın bir konumda bulunmaktadır. Maden, enerji kaynağı ve ham maddeye yakındır ya da kolay ulaşılabilecek konumdadır. Bir ya da birden fazla gelişmiş sanayi kolu vardır. Ticaret gelişmiştir. İthalat ya da ihracat yoğunudur.

- * Bursa
- * İzmit
- * Manisa
- * İstanbul
- * Zonguldak

Turizm Şehri

Turizm, ticaret, hizmet faaliyetleri gelişmiştir. Doğal güzelliklere veya tarihî zenginliklere sahiptir. Gelişmiş **ulaşım** ağı vardır. Sanayi tesisleri şehrin gelişmesine bağlı olarak değişir. Gelişmiş ticari fuarlar, pazarlar ve alışveriş merkezlerine sahiptir. El sanatları yaygındır.

- * Antalya
- * İstanbul
- * Nevşehir

Ulaşım Şehri

Ulaşım, ticaret, hizmet ve sanayi sektörleri gelişmiştir. Büyümesinde ulaşım hizmetleri etkilidir. Kavşak noktaları ve işlek yolların üzerinde yer alır.

- * Eskişehir
- * Konya
- * Ankara
- * İstanbul

Kültürel Şehirler

Üniversite ile yüksek okulların bulunduğu, çeşitli bilim, sanat ve kongre etkinliklerinin düzenlendiği, festivalerin yapıldığı, tarihî zenginliklerin bulunduğu şehirlerdir.

- * Eskişehir

Askerî Şehirler

Gelişmesinde askerî birliklerin varlığının etkisi büyüktür.

- * Erzincan

Örnek 7

Bir kentte fonksiyonların biri ya da birkaçı ön plana çıkabilir. Kentlerin, etkinliklerine göre sınıflandırılmasında bu durum göz önüne alınır.

Buna göre, aşağıdaki kentlerin hangisinde hem sanayi hem de tarım fonksiyonu vardır?

- A) Muğla B) Antalya C) Bursa
D) Amasya E) Çorum

Çözüm 7

Soruda özellikleri sorulan illerden Antalya ve Muğla: turizm, Amasya ve Çorum'un ise daha çok tarım fonksiyonu vardır. Hem sanayi hem de tarım yönünden gelişmiş il Bursa'dır.

Cevap C

Sakin Şehirler



Seferihisar - İzmir

Sakin Kentler, dünyada 70'li yıllardan itibaren kentsel ve çevresel konulara karşı giderek artan ilgi ve hassasiyetin etkisinde ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir yerel kalkınma ve iyi yaşam kalitesine ulaşmayı hedefleyen Sakin Kent Hareketi'nin kentsel gelişim yaklaşımında, kamusal mekânlara yönelik düzenlemeler de yer almaktadır. Bu noktada Sakin Kent kriterlerinde; üye kentlerce yerine getirilmesi talep edilen, kamusal mekânlarla doğrudan veya dolaylı biçimde ilgisi olan maddeler yer almaktadır. Sakin Kentler için ortaya konan kriterler, yalnızca uyulması/uygulanması gereken şartlar olmak yerine aynı zamanda yol gösterici bir nitelik de taşımaktadır.

TÜRKİYE'DE SAKİN ŞEHİRLER



Sakin Kentler birlik statüsünde yer alan belirli üyelik koşullarına sahip ve somut uygunluk kriterleri içeren bir yapıdır. Türkiye'deki kentlerin yapısı özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle önemli bir **dönüşüm** süreci geçirmiştir. Türkiye'deki Sakin Kentler de çoğunlukla **küçük** ölçekli kentler olmalarına karşın, bu sürecin etkisi altında kalmışlardır.



Sakin Kent Hareketi, uluslararası bir ağ oluşturarak gün geçtikçe yeni üyeler edinmektedir. Üyelik için gerekli kriterler, çevre, altyapı, yerel üretimler misafirperverlik gibi 7 ana başlık ve onların altında detaylandırılmış 59 maddeden oluşur. Ek olarak özel koşulları içeren 3 madde de vardır. Üye olmak isteyen şehrin, 50 bin nüfusun altında olmak kaydıyla, yerine getirilmesi

gerekenler üzerinden yapılacak puanlamada en az 50 olması beklenir.

Söz konusu kriterlerin ana başlıkları şöyledir:

- * Çevre politikaları
- * Altyapı politikaları
- * Kentsel yaşam kalitesi politikaları
- * Tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar
- * Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar
- * Sosyal uyum
- * Ortaklıklar (yavaş yemek/slowfood)

Türkiye'nin ilk sakin şehri **Seferihisar (İzmir)'dir**. "Seferihisar altyapı çevre estetiği, misafirperverlik, yavaş yemek gibi başlıklar altında 52 kritere göre (2009'da) değerlendirilmiş ve yüzde 73 düzeyinde uygunluk sağlamıştı. Sakin Kentler Birliği'nin **İtalya'da** kurulmasından on yıl sonra Seferihisar, Türkiye'den ilk kez Sakin Kent unvanını alan kent olarak cittaslow kavramını Türkiye'ye taşımıştır. Seferihisar'ın Sakin Kent olması bu kavramın Türkiye'deki yerel yönetim-

ler kapsamında bilinirliğinin artmasına büyük katkıda bulunmuştur. Gelinen noktada, Mart 2018 itibariyle Türkiye'deki **Sakin Kent** sayısı 15'e yükselmiştir. Bunlar; Muğla'nın Ula ilçesine bağlı bir mahalle olan Akyaka, Isparta'da Eğirdir ve Yalvaç, Sinop'un Gerze, Çanakkale'nin Gökçeada, Şanlıurfa'nın Halfeti, Ordu'nun Perşembe, Artvin'in Şavşat, İzmir'in Seferihisar, Sakarya'nın Taraklı, Erzurum'un Uzundere, Kırklareli'nin Vize, Aydın'ın Yenipazar ve Bolu'nun Göynük ve Mudurnu ilçeleridir.

2009 yılından bu yana Seferihisar Belediyesi'nin öncülüğünde Ulusal Koordinatörlüğün kurulması, **Cittaslow** Bilim Kurulu'nun oluşturulması gibi kurumsal adımların yanında Sakin Kent kavramının basın, akademi vb. alanlarda ulusal ölçekte tanınırlığının artması gibi somut gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Cittaslow Birliği'ne üyelik için başvuruda bulunan ve değerlendirme süreci devam eden yerleşim merkezleri ise şöyledir;

Sinop (il merkezi), Ahlat ve Adilcevaz (Bitlis), Ağın ve Kemaliye (Erzincan), Ortaca ve Köyceğiz (Muğla), Gündül (Ankara), Palu (Elazığ), Zile (Tokat), Arapgir

(Malatya), Küçükkuyu (Ayvacık-Çanakkale), Tirebolu (Giresun), Ermenek (Karaman), Gürpınar (Van), Oğuzeli (Gaziantep), Erkilet (Kayseri), Çaycuma (Zonguldak), Ulus (Bartın), Sındırgı (Balıkesir), Şebinkarahisar (Giresun), Gülnar (Mersin), Gümüşhacıköy (Amasya).

Örnek 8

İtalya'da 1999 yılında başlayan "yavaş şehir" hareketi günümüzde 30 ülkeye yayılmış durumda. Türkiye'de de geleneksel yaşam ve üretim biçimlerini koruyan şehirlerin yer aldığı bazı şehirler bu ağda yer almaktadır.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin yavaş şehirlerinden biri değildir?

- A) Seferihisar / İzmir B) Perşembe / Ordu
C) Yalvaç / Isparta D) Taraklı / Sakarya
E) Artvin/ Murgul

Çözüm 8

Artvin/ Murgul Türkiye'nin yavaş şehirlerinden değildir.

Cevap E

Etkinlik

Aşağıdaki tabloda verilen kentlerin fonksiyonlarını işaretleyiniz.

		FONKSİYONLAR							
		Tarım	Ticaret	Sanayi	Turizm	Ulaşım	Askerî	Liman	İdari
SEHİRLER	Adana	+	+	+		+		+	
	İzmir	+	+	+	+	+		+	
	İstanbul	+	+	+	+	+	+	+	
	Antalya				+			+	
	Ankara	+				+			+
	Mersin		+			+		+	
	Gaziantep	+		+			+		
	İğdır	+							
	Muğla				+				
	Samsun							+	
	Rize	+							

TÜRKİYE'DE KIRSAL YERLEŞME TİPLERİ

5
KONU

Genel olarak nüfusları 10.000'in altında olan, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin birlikte yapıldığı ya da ön plana çıktığı yerleşmeye denir. Kırsal yerleşmelerin bazılarında yerleşik hayat tarzı (köy gibi), bazılarında konargöçerlik veya yaylacılık gibi yarı yerleşik tarz görülür.

Kırsal yerleşmeler köy ve köy altı olarak ikiye ayrılır:

1. Köyler

Kırsal yerleşmenin son iki şekli bucak ve **köylerdir**. Bucak idarî bakımdan oluşturulmuş bir birimdir. Kendisine bağlı köyler bulunur. Ekonomik faaliyetlerin cinsine ve insanların yaşam biçimi köylerden farklı değildir.

Bucak; ekonomi, güvenlik ve yerel hizmet açısından aralarında ilişki bulunan kasaba ve köylerden oluşan yönetim bölümüdür. Kırsal yerleşme şekillerinin en yaygın olanı **köydür**.

Köy; cami, okul, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık oturan insanların bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte oluşturdukları yerleşmedir.

Tanımından da anlaşılacağı gibi köyde yerleşik yaşam söz konusudur. İnsan yaşamı aşağı yukarı tümüyle toprağa bağlıdır. **Hayvancılık**, ormancılık, avcılık, balıkçılık ve el sanatları, tarımın başlıca yardımcı kollarıdır. Nüfus da genelde 2000'in altındadır. Bir yerleşim biriminin köy kabul edilebilmesi için devletin onayı gereklidir. Sadece nüfus büyüklüğü köy statüsüne geçmek için yeterli değildir. Bunun için köyün tanımında belirtilen şartlar yanında güvenlik, ulaşım, doğal çevre, içme suyu durumu gibi birtakım faktörler de dikkate alınmaktadır.

Köylerin ortak özellikleri:

- * Nüfusları azdır ve kapladıkları alanlar küçüktür.
- * İdari bakımdan **muhtarlıktır**.
- * Sınırları ve ortak malları vardır.
- * Ekonomisi **tarım** ve hayvancılığa dayanır.
- * İş birliği ve dayanışma kuvvetlidir.

Dokulara Göre Köyler

Toplu Köy

Toplu köyde evlerin hepsi bir aradadır. Sokaklar dar, evler genelde birbirine bitişiktir. Tarlalar çiftçi evlerinden ayrı ve uzaktadır. Toplu köyün yararları arasında, toplumsal ilişki olanaklarının yüksek yatırımlardan bütünüyle yararlanma olanağı ve güvenlik unsuru sayılabilir.

Buna karşılık toplu köy türünün birçok sakıncası vardır: Tarlalara gidip gelme güçlüğü aile bireylerinden uzakta çalışma güçlükleri, salgın **hastalıkların** kolayca yayılması vb. gibi. Ülkemizde toplu yerleşimin başlıca yayılma alanı İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerimizdir.

Dağınık Köy

Dağınık köy olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde evler birbirinden belli aralıklarla (50–100 m hatta bazen daha fazla) birer, ikişer bazen daha fazla sayıda "hane"den meydana gelmek üzere araziye dağılmış durumdadırlar.

Bu köy türü büyük alanları kaplar. **Engelibeli** ve dağlık arazilerde görülen bu yerleşme şeklinin en güzel örneklerine **Karadeniz** Bölgesi'nde rastlanmaktadır. Dağınık yerleşmenin yararları arasında işyerine gidip gelme güçlüğü, güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, tesisat ve şebekelerin kurulma güçlüğü, devlet yatırımlarından bütünüyle yararlanabilmenin sınırlılığı, kamu harcamalarının artması vb.'dir.

Yerleşmenin dağınık ya da toplu olmasını etkileyen faktörler:

Yer şekilleri, iklim gibi doğal çevre şartları yanında tarihî, siyasi ve ekonomik faktörlerin etkileri görülmektedir. Özellikle su kaynakları bu bakımdan önemli bir role sahiptir. Arazinin **dağlık**, tarım arazilerinin **parçalı** ve dağınık olması da bunda etkilidir. Suyun belirli yerlerde toplandığı arazinin yapısına rağmen yerleşme toplu, suyun bol ve her yerde bulunduğu yerlerde (örneğin Karadeniz Bölgesi) dağınıktır. Yine

düz arazilerde toplu, vadilerde parçalanmış, eğimli arazilerde ise dağınık yerleşmeler dikkati çekmektedir.

Ekonomik Faaliyetlere Göre Köyler

Köylerin sınıflandırılmasında esas alınan bir ölçü de ekonomik faaliyetlerin cinsidir. Bu bakımdan aşağıdaki tipler seçilebilir.

- * Orman köyleri
- * Tahıl tarım ile uğraşanlar
- * Hayvancılıkla uğraşanlar
- * Meyve ve sebze ile uğraşanlar
- * El sanatları ve birtakım imalât faaliyetlerinin önem kazandığı köyler.

Yurdumuzda orman köylerine daha çok **Karadeniz** Bölgesi'nde (özellikle Batı Karadeniz'de) **Yıldız** Dağlarında, Ege ve **Akdeniz** bölgelerimizin 500–600 metreden yüksek kesimlerindeki orman bölgelerinde rastlanır. Tahıl tarımının önem kazandığı köylerimiz İç Anadolu, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgelerimizle Trakya'da yaygındır. Meyve, sebze ve sanayi bitkileri tarımının geliştiği köylerimiz daha çok Ege ve Akdeniz bölgelerimizde Güney Marmara'da ve Orta Karadeniz'de (Amasya, Tokat) dikkati çekerler. Hayvancılığın ön plâna çıktığı köyler ise geniş yaylaların bulunduğu dağlık ve yüksek alanlarda, ayrıca iklim şartlarının tarım çalışmalarını **güçleştirdiği** (örneğin yaz mevsiminin kısa geçtiği) yerlerde görülürler. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi bu tür köylerin en yaygın olduğu alandır. El sanatları imalât faaliyetlerinin başlıca geçim kaynağı olduğu köylerimiz ise Isparta, Manisa (Kula, Demirci, Gördes) Uşak, Kayseri, (Bünyan), Muğla (Milâs), Tokat (Niksar), Sivas, Siirt illerimizde daha yoğun olmak üzere yurdumuzun hemen hemen her bölgesine yayılmışlardır.

Köylerimizdeki evlerin biçimi ve ev yapımında kullanılan malzemeler de farklılık göstermektedir. Ormanların geniş yer kapladıkları bölgelerimizde **ahşap** evler yaygındır. İç bölgelerimizdeki evlerin temel yapı malze-

mesi ise **toprak (kerpiç)** ya da taşdır. Kerpiçten yapılan evlere daha çok İç Anadolu, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerimizde rastlanır. **Taş evler** ise Akdeniz Bölgesi'nde yaygındır.

Örnek 9

Türkiye'de konutlarda yapı malzemesi olarak kullanılan malzemeler konutların bulunduğu yerin iklim, bitki örtüsü ve jeolojik yapısına bağlı olarak değişir.

Buna göre Giresun çevresindeki konutların yapı malzemesi olarak aşağıdakilerden hangisinin en çok kullanılması beklenir?

- A) Taş B) Kumtaşı C) Ahşap
D) Kerpiç E) Granit

Çözüm 9

Doğru seçenek C'dir. Çünkü doğal çevrede ne tür malzeme varsa evlerin yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bahsedilen çevrelerde orman çok yaygın olduğundan yapı malzemesi ahşap olacaktır.

Cevap C

Örnek 10

- I. Taş evler
II. Ahşap evler
III. Kerpiç evler

Numaralandırılmış doğal yapı malzemelerinin en çok kullanıldığı bölgeler, aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- | I | II | III |
|-----------------|---------------|---------------|
| A) Ege | G. D. Anadolu | Karadeniz |
| B) Marmara | Akdeniz | Doğu Anadolu |
| C) Akdeniz | İç Anadolu | G. D. Anadolu |
| D) Doğu Anadolu | Marmara | Ege |
| E) Akdeniz | Karadeniz | İç Anadolu |

Çözüm 10

Taş evler; Akdeniz Bölgesi'nde, ahşap evler; Karadeniz Bölgesi'nde, kerpiç evler ise İç Anadolu Bölgesi'nde görülür.

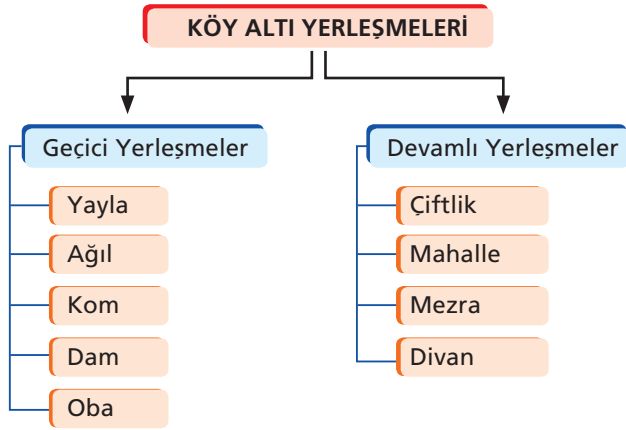
Cevap E

2. Köy Altı Yerleşmeler

Köy olmanın gerekli şartlarına sahip olmayan, köyden daha basit yerleşme şekilleridir. Bunların bir kısmı sürekli (çiftlik, divan, mezra, mahalle) bir kısmı ise geçici (yayla, dam, oba, kom, ağıl) yerleşme şekilleridir.

Türkiye'de köy altı yerleşmelerinin özellikleri şunlardır:

- * Genellikle **küçük** ve az nüfusludurlar.
- * **Su** kaynaklarına yakındırlar.
- * Genellikle geçici yerleşmedir.
- * Genellikle **dağınık** dokulu yapıya sahiptirler.
- * Ekonomik etkinlikleri tarım ve hayvancılığa dayalıdır



Mahalle: Köy altı yerleşme şekillerinin en gelişmiş olanıdır. **Tek ev** ve eklentilerin yerleşme grubuna dönüşmesi ve bu grupların çoğalmasıyla oluşurlar. Bazen akrabaların bir araya gelmesiyle de oluşabilecekleri gibi, birbirini hiç tanımayan, ancak sosyoekonomik bağları bulunan insanların toplanmasıyla da oluşabilirler. Yayılma alanları ise yerleşmenin toplu ya da dağınık olmasına göre çok geniş veya dar bir alan olabilir.

Oba: Göçebe yaşayan ailelerin hayvancılık yapmak amacıyla oluşturduğu geçici yerleşmelerdir. Genellikle çadırlardan oluşan bu yerleşmelerin sayıları giderek azalmaktadır. Ülkemizde Orta Karadeniz'in güneyinde ve Toros Dağlarının bazı kesimlerinde oldukça yaygın olan bu yerleşmelere Doğu Anadolu'da da rastlanır.

Divan: Özellikle **Batı Karadeniz** Bölgesi'nde küçük ve dağınık yerleşmelere verilen addır. Orman açmaları ile elde edilen topraklarda gelişen bu basit yerleşme şekli Sinop, Bolu, Adapazarı ve Kocaeli ilimizde yaygındır. Yerleşik bir özellik gösterirler. Çoğunda akrabalık bağı hâkimdir. Tarım, hayvancılık ve ormancılık başlıca geçim kaynaklarıdır.

Kom: Esas geçim kaynağı **hayvancılık** olmak üzere tarımda yapılan, bir veya birkaç ağıl ile çoban kulübeleri yerleşmenin başlıca fizikî varlıklarıdır. Yurdumuzda daha çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde (Tunceli, Erzurum, Kars, Muş ve Ağrı illerimizde) bulunmaktadır.

Mezra: Hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin bir arada yürütüldüğü basit bir yerleşme şeklidir. Köylerin ortak kullanım sahalarının dışında olan 50'den fazla nüfusu geçindiremeyecek kadar dar topraklara sahip yerlerdir. **Doğu ve Güneydoğu Anadolu** bölgelerimizde yaygındır. Geçici mezzarlar yanında; daha fazla nüfus barındıran, hayvancılık ve çiftçiliğin birlikte yapıldığı, sürekli ikamet edilen mezzaralar da vardır. Komlarda olduğu gibi mezzaralardaki meskenlerde de temel yapı malzemesi genelde taşır.

Yayla: Mevsimine bağlı olarak hayvan sürüleriyle çıkılıp, geçici olarak yerleşilen, dağların üst kısımlarındaki düzlüklere yayla denir. Anadolu'nun büyük bir bölümünde hüküm süren yarı kurak iklim şartları köy dışındaki yüksek alanların ot potansiyelinden yararlanmayı gerektirmiştir. Yükseltiye bağlı olarak daha fazla yağış alan yaylalarda, otlar fazlaca boy atmakta, daha uzun süre yeşil kalmaktadır.

Çiftlik: Geniş bir arazi üzerinde **tarım** veya hayvancılık ya da ikisini birlikte yürütmek amacıyla kurulmuş yerleşme ünitesine çiftlik denir. Ekonomik faaliyetin yıl içindeki süreklilik durumuna göre çiftlik yerleşmesi sürekli ya da geçici olabilir. Ülkemizde çiftlik tipi yerleşmelere daha çok **Cukurova** / Büyük ve Küçük Menderes ovalarıyla **Trakya'da** rastlanır. Ege ve Akdeniz bölgelerimizdeki çiftliklerde pamuk, Trakya'dakilerde ise tahıl ve ayçiçeği tarımı hâkimdir.



Ağıl: Kırsal kesimde davarların (koyun, keçi) barındırıldığı üstü açık çitle çevrili yerlere ağıl denilmektedir. Bunlar genelde köyün dışında bulunur. Bazen taş veya kerpiçten yapılmış binalar da bulunur. Genelde **yaz** mevsiminde kullanılır.



Dam: Daha çok hayvan yetiştirilen geçici yerleşmelerdir.

Bağ evleri: Bağcılık faaliyetlerini geliştirmek amacıyla yapılmış evlerdir.

Dalyan: Deniz kıyılarında **balık** üretmek için yapılmış yerleşmelerdir.

Yukarıda belirttiğimiz köy altı yerleşim birimlerinden başka bağ evi, dam, değirmen, petrol istasyonu, kaplıca, fabrika gibi yerleşmeler de bulunmaktadır.

Örnek 11

Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de köy altı yerleşmelerinin özelliklerinden biri **değildir**?

- A) Kent merkezlerine yakın olması
- B) Dağınık yerleşmelerin yaygın olması
- C) Su kaynaklarına yakın olması
- D) Genellikle küçük ve az nüfuslu olması
- E) Ekonomik etkinliklerinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması

Çözüm 11

B,C,D,E'de yer alan faktörler köy altı yerleşmelerinde görülen özelliklerdir. Köy altı yerleşmeleri olarak sayılan kom, divan, ağıl, mezra, yayla vs. kentlere uzak kurulurlar.

Cevap A

Konu Değerlendirme Testi - 2

1. Coğrafya öğretmeni öğrencilerine şehirlerin fonksiyonları ve etki alanlarının belirlenmesi amacıyla, aşağıdaki tabloyu tahtaya çizerek doldurulmasını amaçlayan bir etkinlik düzenlemiştir.

Sehirler	Etki Alanı			Fonksiyon
	Yerel	Bölgesel	Küresel	
I	New York		✓	Ticaret
II	Odessa	✓		Liman
III	Bakü		✓	İdari
IV	Moskova		✓	İdari
V	Mekke		✓	Dinî

Buna göre, öğrencilerin verdiği cevapların yer aldığı satırların hangisinde yanlışlık yapılmıştır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

2. Özbekistan'ın güney kesiminde bulunan Semerkant, başkent Taşkent'e 275 km uzaklıktadır. Ekonomik olarak Özbekistan'ın önemli merkezlerinden olan Semerkant otomotiv sanayisi, dokuma sanayisi, gübre sanayisi gibi faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Dünyanın en eski şehirlerinden olan Semerkant, MÖ 14'te Persler tarafından kurulmuştur. İpek Yolu'nun önemli bir kavşağında kurulan kent, tarih boyunca gezginlerin uğrak noktası olmuştur. 14-15. yüzyıllar Semerkant'ın altın dönemi olarak kabul edilir. Ayrıca birçok İslam devletini de bünyesinde bulundurmuş büyük kentlerden olan Semerkant'da İslam kültürüne ait birçok tarihî ve mimari yapı bulunmaktadır.

Paragraftaki bilgilere göre Semerkant ile ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisine ulaşılamaz?

- A) Özbekistan'ın güneyinde yer alır.
B) İpek Yolu üzerindedir.
C) İslam kültürüne ait eserler bulunur.
D) Özbekistan ekonomisine sanayi yönüyle de katkı sağlar
E) Dünyanın en eski şehridir.

3. • Türk İslam dünyasının en önemli bilgilerinin yetiştiği şehirlerden biridir.
• Özbekistan sınırları içinde yer almaktadır.
• Stratejik önemini, Kızıl Kum Çölü'nde bir vaha kenarında ve İpek Yolu güney güzergâhı üzerinde olmasına borçludur.

Yukarıda özellikleri verilen Türk-İslam şehri aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Bağdat B) Buhara C) İsfahan
D) Merv E) Nişabur

4. Kırsal yörelerdeki dağınık yerleşmeler genellikle engebeli, dağlık ve bol yağışlı alanlarda görülür.

Buna göre, aşağıdakilerin hangisinde dağınık kır yerleşmeleri daha fazladır?

- A) Bilecik B) Mersin
C) Gaziantep D) Konya
E) Rize

5. Kerpiç kurak ve yarı kurak bölgelerde, yapı malzemesi olarak taşın ve ağacın fazla bulunmadığı yerlerde en çok kullanılan yapı malzemesidir.

Buna göre ülkemizde kerpiç evlerin en çok görüldüğü bölge aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İç Anadolu B) Karadeniz
C) Doğu Anadolu D) Akdeniz
E) Ege

6. Türkiye'de tarihî aşamalardan geçerek gelişimini sürdüren çok sayıda kentimiz vardır.

Aşağıdaki yerleşmelerin hangisinin gelişiminde tarihî gelişimin katkısı en azdır?

- A) İstanbul B) Karabük C) Konya
D) Amasya E) Edirne

7. Türkiye’de bazı kırsal yörelerinde mesken tiplerinde, daha çok yakın çevreden sağlanan yapı malzemeleri kullanılmaktadır.

Aşağıdaki bölümlerin hangisinde, yakın çevreden temin edilen doğal yapı malzemelerinin mesken tipleri üzerindeki etkisi en azdır?

- A) Orta Fırat
- B) Yukarı Kızılırmak
- C) Çatalca-Kocaeli
- D) Doğu Karadeniz
- E) Erzurum-Kars



Yukarıdaki kavram haritasında boş bırakılan yere hangi şehrin yazılması daha uygundur?

- A) Maden
- B) Ulaşım
- C) Kültür
- D) Liman
- E) Ticaret

9. **Aşağıdaki yerleşmelerden hangisi çizgisel doku özelliği gösterir?**

- A) Toplu yerleşmeler
- B) Dağınık yerleşmeler
- C) Yol boyu yerleşmeleri
- D) Düzensiz kent yerleşmeleri
- E) Dairesel yerleşmeler

10. **Şehirleşme hareketleri hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?**

- A) Şehirlerin etki alanı genişliklerini, matematik konumları belirler.
- B) İlk şehirlerin ekonomik fonksiyonu tarımdır.
- C) Gelişmiş ülkelerde, sanayi şehirlerinin oranı daha fazladır.
- D) Şehirler fonksiyonlarına göre dinî, askerî, idari gibi bazı gruplara ayrılır.
- E) Dünya genelindeki ilk şehir yerleşmeleri Mısır, Hindistan ve Güneydoğu Asya’da vadi kenarlarında kurulmuştur.

11. **Aşağıdaki şehirlerden hangisinin gelişmesinde Sanayi Devrimi’nin katkısı daha fazladır?**

- A) Askerî şehirler
- B) İdari şehirler
- C) Dinî şehirler
- D) Maden şehirleri
- E) Eğitim şehirleri

12. Bir kentin Cittaslow (yavaş şehir) olması için Cittaslow felsefesine uygun hareket etmesi, nüfusunun 50.000 altında olması ve Birlik’e sunduğu başvuru dosyası üzerinden yapılan değerlendirmeden geçer puan alması gerekmektedir. Başvuru sürecinde Cittaslow üyelik kriterlerini yerine getirmiş olma şartı vardır.

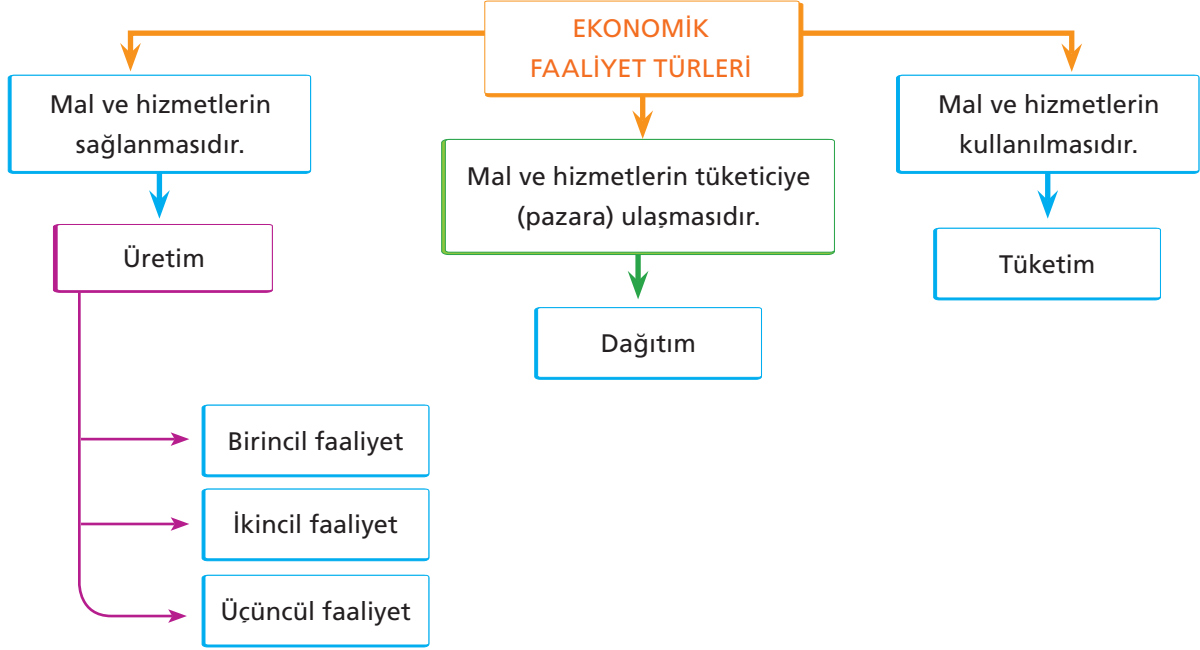
Buna göre aşağıdakilerden hangisi Cittaslow üyelik kriterlerinden değildir?

- A) Çevre politikaları
- B) Altyapı politikaları
- C) Kentsel yaşam kalitesi politikaları
- D) Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar
- E) Askerî politikalar

Ekstra Bilgi

Ekonomik Faaliyet Türleri

Ekonomik faaliyet türleri üretim, tüketim ve dağıtım olmak üzere üçe ayrılır.

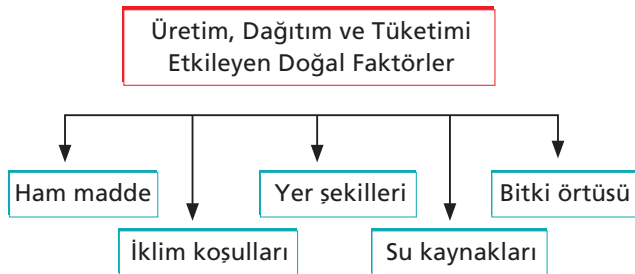


Üretim, Dağıtım ve Tüketimi Etkileyen Faktörler

Toplumların ekonomik yapıları teknolojik gelişme ve değişmelerle beraber, yaşadıkları coğrafyanın etkileriyle de şekillenir. Fiziki şartlar bakımından benzer özelliklere sahip alanlardaki ülkeler arasında gelişme açısından farklar olabilir. Bu durumu, beşerî ve ekonomik farklılıklar ortaya çıkarır.

Bir ülkenin üretimini o ülkenin **fiziki** ve beşerî şartları belirler.

Şimdi bunların neler olduğunu ve ne gibi etkileri bulunduğunu inceleyelim.



1. Ham madde

Ham maddenin bozulabilir olduğu sektörlerde, üretim tesisleri genellikle **ham madde** kaynağına yakın veya kolay ulaşılabilecek bir yere kurulur. Örneğin; çay, şeker, konserve, meyve suyu, kâğıt gibi ürünleri işleyen fabrikalar, bu ürünlerin ham maddelerinin yetiştirildiği yerlere yakın kurulur. Ham maddenin bozulan bir ürün olmaması ya da taşınmasının kolay olması durumunda tesisler ülke geneline yayılabilir.

2. İklim koşulları

İklim, bazı sanayi kollarının yer seçiminde dolaylı etkiye sahiptir. Ham madde olarak tarımsal ürünlerin kullanıldığı tesisler, iklim koşulları tarımsal ürünleri etkilediğinden, dolaylı olarak etkilenmiş olur. Bazı tesisler üzerinde ise iklim doğrudan etkiye sahiptir.

Örneğin, soğuk iklim bölgelerinde tesislerin **ısıtılması** ek bir masraf getirdiğinden ve ulaşım koşullarının güçlüğünden sanayi tesislerinin sayısı azdır. İklim koşulları çalışanlar üzerinde de etkilidir. Şiddetli sıcaklar ve soğuklar çalışma verimini düşürür. Gemi inşaatı gibi sektörler genellikle açık alanda kurulduğundan iklimden doğrudan etkilenen sanayi kollarına örnektir. Ayrıca iklim koşulları ulaşımı doğrudan etkilediği için dağıtım ve tüketimi de etkiler.



Gemi İmalatı

3. Yer şekilleri

Yer şekilleri, **kara yolu ve demir yolu** ulaşımını etkilediği için dolaylı olarak üretim, dağıtım ve tüketimi de etkilemektedir. Ham maddenin gerek işleneceği tesise gerekse üretilen ürünlerin tüketiciye sunulabilmesi ulaşım ile bağlantılıdır. Bu nedenle, yer şekillerinin **engebesiz** olduğu bölgeler üretim tesislerinin kurulmasına elverişlidir.



Yer şekilleri üretim, dağıtım ve tüketimi etkiler.

4. Su kaynakları

Bazı ham maddelerin **işlenmesi** sırasında büyük oranda suya ihtiyaç vardır. Bundan dolayı suya ihtiyaç duyulan kâğıt ve demir - çelik fabrikaları ile nükleer ve **termik** santrallerin yer seçiminde su kaynaklarına yakın olan alanlar tercih edilir.



İskenderun Demir-Çelik Fabrikası

5. Bitki örtüsü

Bitki örtüsü ekonomik faaliyetleri genel olarak sınırlandırmıştır. Bu alanlarda orman işletmeleri kurulabilir. Ancak diğer üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetlerinin yürütülebileceği işletme ve fabrikaları kurmaya uygun yerler değildir.



Kereste fabrikası

Etkinlik

Aşağıda verilen tesislerin kuruluş yerinin belirlenmesinde etkili olan faktörü örnekteki gibi işaretleyelim.

Sanayi tesisi	Su kaynaklarına yakınlık	Ham maddeye yakınlık	İklim koşulları	Bitki örtüsü	Ulaşım
Konserve tesisleri	×	✓	×	×	×
Petrol rafinerisi	×	✓	×	×	✓
Kereste fabrikası	✓	✓	×	✓	×
Demir-çelik fabrikası	✓	×	×	×	✓
Nükleer santral	✓	×	×	×	×
Şeker fabrikası	×	✓	×	×	×
Tekstil fabrikası	×	✓	×	×	✓
Tersane işletmesi	×	×	✓	×	✓
Hidroelektrik santral	✓	×	✓	×	×
Çimento fabrikası	×	✓	×	×	×
Uçak sanayi	×	×	✓	×	×
Termik santral	✓	×	×	×	×

Örnek 12

Aşağıdakilerden hangisi iklimin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisine örnek gösterilemez?

- A) Kışın şiddetli soğuklarda yol yapım çalışmalarının durması
- B) Durgun havalarda rüzgâr türbinlerinde enerji üretiminin aksaması
- C) Kış mevsiminin soğuk geçtiği yıllarda turuncgil rekoltesinin düşmesi
- D) Dağlık, engebeli yörelerde günlük gazete dağıtımının zorlaşması
- E) Aşırı sıcak yaz günlerinde dondurma satışının artması

Çözüm 12

Dağlık bölgede gazete dağıtımının zorlaşması, yer şekillerinin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Cevap D

Örnek 13

- I. Yüzey şekilleri
- II. Ulaşım
- III. İklim
- IV. İş gücü
- V. Toprak

Yukarıdakilerden hangileri üretim, dağıtım ve tüketimi etkileyen doğal faktörler arasında yer almaz?

- A) I ve II
- B) II ve III
- C) II ve IV
- D) III ve IV
- E) IV ve V

Çözüm 13

Ulaşım ve iş gücü; üretim, dağıtım ve tüketimi etkileyen beşerî faktörlerdendir.

Cevap C

Üretim, dağıtım ve tüketim üzerinde etkili olan faktörlerden biri de beşerî faktörlerdir. Beşerî faktörler, doğal faktörler ile sıkı bir ilişki içindedir.



1. Tarım ve Hayvancılıkta Üretim, Dağıtım ve Tüketim Etkileşimi

Yol ağının kırsal alanlara ulaşmadığı ya da yetersiz kaldığı dönemlerde çiftçiler ihtiyaçları kadar üretim yapmaktaydılar.

Tarımdaki gelişmeler ile birim alandan elde edilen verim artmış ve kırsal kesimde ihtiyaç fazlası ürünler elde edilmiştir.

Zamanla taşımacılığın gelişmesine bağlı olarak da bu ürünler tüketim alanlarına ulaştırılmıştır.

Ürünlerin sağlıklı bir şekilde pazarlara ulaştırılması için özel teknoloji ile donatılmış ulaşım araçları geliştirilmiş, böylece ürünler bozulmadan pazarlara, oradan da tüketiciye ulaştırılmıştır.



2. Tüketicinin Üretimi Etkilemesi

Tarım ve hayvan ürünlerine olan **talebin artması** üretim miktarını da artırır. Talep herhangi bir sebeple azalırsa üretim de azalır. Hatta üretim durma noktasına bile gelebilir veya yön değiştirebilir.

Örneğin, kuş gribinin ortaya çıkmasıyla beyaz et **tüketimi** azaldığı için, arz talep ilişkisine bağlı olarak beyaz et üretimi de azalmış ve durma noktasına gelmiştir.



3. Tüketicinin Fazla Olmasının Üretime Etkisi

Bir ürünün tüketiminin artması üretimini de artırır. Tüketim alanının **geniş** olması ve uzun müddet **saklanabilmesi** nedeniyle buğday dünya çapında çok üretilen bir ürün hâline gelmiştir.

Kahveye olan talebin artması onun ana vatanı dışında öncelikle Yemen, Hindistan sonrasında Kolombiya, Meksika, Ekvador ve diğer Orta Amerika ülkelerinde yetiştirilmesine neden olmuştur.



4. Üretim, Dağıtım ve Tüketicinin Yeni Sektörlerin Ortaya Çıkmasına Etkisi

Üretim, dağıtım ve tüketim sektörleri hem birbirini etkilemekte, hem de yeni iş kollarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Bu iş kolları da aynı zamanda tüketicinin artmasına neden olarak talebi ve **üretim** miktarını da artırmıştır.

Deniz ürünleri çabuk bozulduğu için başlangıçta yakın pazarlara ulaştırılmıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte balık işleme, ambalajlama, soğutuculu taşıma vs. iş kolları ortaya çıkmıştır.



5. Tükenebilir Enerji Kaynaklarının Etkisi

Tükenebilir enerji kaynakları **üretim** faaliyetlerinin yerini belirleyerek üretim dağıtım ve tüketim ilişkilerine yön verebilir. Kömürün, üretim ve kullanım alanlarının büyük oranda aynı yerde toplandığı görülür.

Kömür havzaları, farklı sanayi kollarını kendine yakın alanlara çekmiştir.

Örneğin, demir-çelik sanayisinin kömür havzalarının **yakınında** gelişmesinin nedeni budur.

Metal sanayisinin gelişmesi de diğer ekonomik faaliyet kollarının gelişmesini sağlamıştır.

Günümüzde gelişen ulaşım ağı ile birlikte metal sanayinin kömür havzalarının yakınında toplanma zorunluluğu ortadan kalkmıştır.

Artık limanların çevresinde de metal sanayi gelişme göstermeye başlamıştır.



Örnek 14

Kahve bitkisine olan talebin artması, anavatani dışındaki bazı yerlerde de kahve yetiştirilmesine neden olmuştur.

Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisinin doğru olduğu söylenebilir?

- A) Dünyada tüketimi en fazla olan ürün kahvedir.
- B) Anavatani dışında üretimi yapılan tek ürün kahvedir.
- C) Kahve üretimi her iklim bölgesinde yapılabilir.
- D) Kahve tüketiminin artması üretimi artırmıştır.
- E) Kahve tüketimi, üretim yapılan ülkelerde yaygındır.

Çözüm 14

Kahveye olan talep tüketimi gösterir. Bu durumda tüketimin artması sonucu kahve bitkisi başka yerlerde de yetiştirilmiş, başka bir ifadeyle üretimi artmıştır.

Cevap D

Örnek 15

Üretim, dağıtım ve tüketim ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisinin doğru olduğu söylenemez?

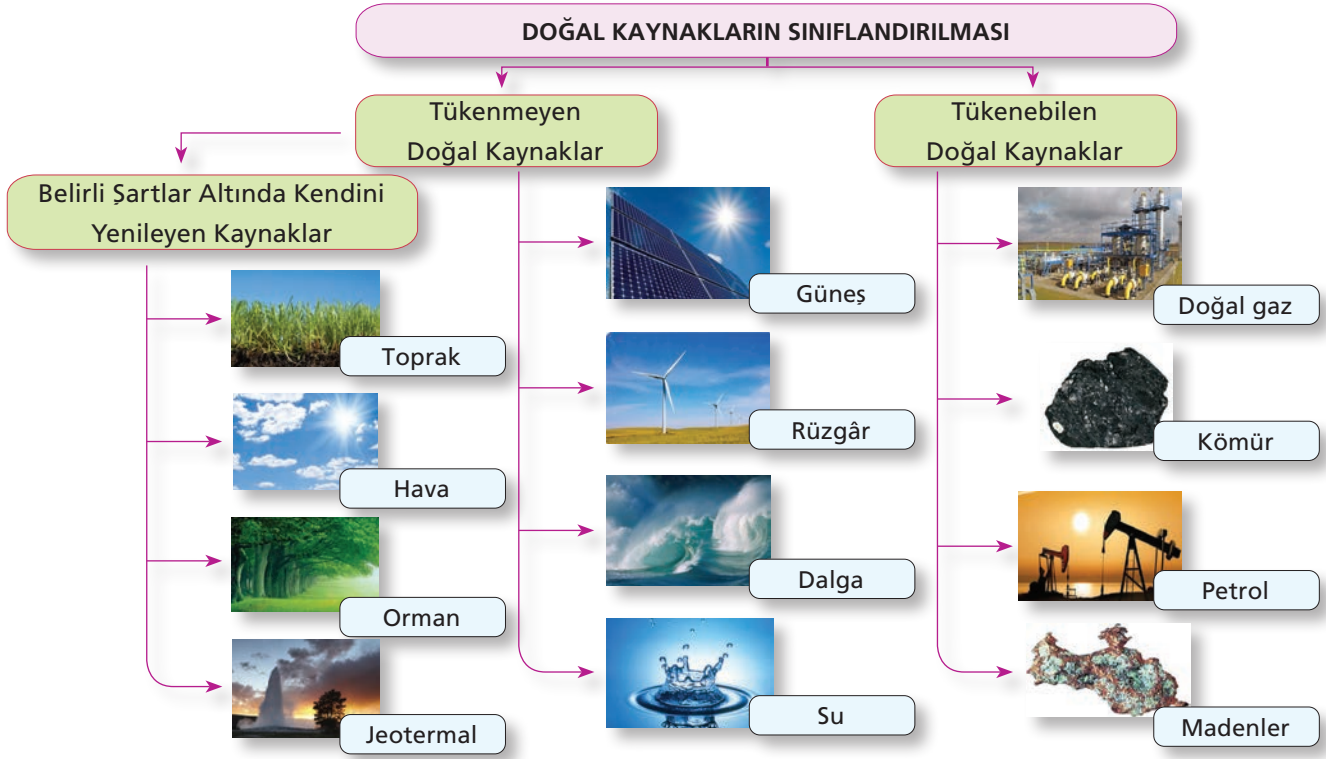
- A) Üretim, tüketim ve dağıtım birbiriyle etkileşim hâlidir.
- B) Üretimi etkileyen faktörler bölgeler arasında farklılık gösterebilir.
- C) Üretimden tüketime kadar olan süreçte en etkili faktör ham madde kaynaklarıdır.
- D) Dağıtımın en önemli özelliği, üretim ile tüketim arasındaki bağı kurmasıdır.
- E) Üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetleri hem doğal hem de beşerî koşullardan etkilenir.

Çözüm 15

Ham madde kaynakları üretimden tüketime kadar olan süreci etkileyen bir faktördür ancak en etkili olduğu söylenemez.

Cevap C

DOĞAL KAYNAKLAR VE EKONOMİ 7 KONU



Doğal Kaynaklar

Doğada **kendiliğinden oluşmuş**, insan akli ve tekniğinin ürünü olmayan, meydana gelme aşamalarında insanın herhangi bir rolünün bulunmadığı bütün zenginlik kaynakları doğal kaynak olarak ifade edilir.

Doğal kaynaklar insanların pek çok ihtiyacının karşılanmasında vazgeçilmez kaynaklar olarak nitelendirilmektedir.

İnsanlar ilk çağlardan itibaren değişik boyutlarda doğal kaynaklardan **yararlanmaya** başlamışlar, bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetlerin doğuşunu sağlamışlardır.

Günümüz uzay çağı ve sanayi ötesi bilgi toplumunun doğuşu da doğal kaynaklardan sağlanan malzemeler sayesinde gerçekleşmiştir.

Örnek 16

Çok çeşitlilik gösteren doğal kaynakları tükenmeyen doğal kaynaklar ve tükenebilen doğal kaynaklar diye sınıflandırabiliriz.

- I. Rüzgâr
- II. Kömür
- III. Doğal gaz
- IV. Jeotermal enerji
- V. Su

Buna göre, yukarıdakilerden hangilerinin tükenebilen doğal kaynaklardan olduğu söylenebilir?

- A) I ve II B) II ve III C) II ve IV
D) III ve IV E) IV ve V

Çözüm 16

Rüzgâr ve su tükenmeyen kaynaklardır. Jeotermal enerji belirli koşullar altında kendini yenileyebilir. Kömür ve doğal gaz ise rezervi sınırlı kaynaklardır. Bu nedenle belirli zaman sonunda tükenebilir.

Cevap B

Doğal Kaynaklar ve Ekonomi İlişkisi

Kalkınmakta olan bir ülkenin, kalkınma ivmesini düşürmeden devam ettirebilmek ve böylece halkının refah seviyesini yükseltebilmek için güvenilir, devamlı ve bol kaynaklara ihtiyacı vardır.

Bu kaynaklar öncelikle insan kaynakları ve fiziki doğal kaynaklardır.

Toplumların ve ülkelerin refah ve gelişmişlik düzeyleri ile doğal kaynaklar arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır.

İnsanlar ilk çağlardan itibaren değişik boyutlarda doğal kaynaklardan yararlanmaya başlamışlar, bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetin doğuşunu sağlamışlardır.

Uzay çağı ve sanayi ötesi bilgi toplumunun doğuşu da, doğal kaynaklardan sağlanan özel metal, alaşım ve

malzemeler sayesinde gerçekleşmiştir.

İnsan ve toplum hayatında bu denli ve vazgeçilmez bir yer tutan kaynaklar, gelişmiş ülkelerin bugünkü teknoloji ve refah düzeyine ulaşmalarında en etkin rolü oynayan etkidir.

Nitekim doğal kaynaklarından yeterince yararlanamayan toplumlar, bugün geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır.

Doğal kaynaklar, ülkelerin en önemli ekonomik güçleri olup, kalkınmanın dayandırılacağı gerçek kaynaklardır.

Ancak doğal kaynakların akılcı ve sürdürülebilir kullanılması da önemlidir. Doğal kaynakları zengin olan tüm ülkeler "gelişmiş ülke" düzeyine ulaşamamıştır.

Aşağıda seçilmiş olan ülkelerin doğal kaynak ve ekonomi ilişkilerini inceleyelim.



Hem doğal kaynaklar yönünden fakir hem de geri kalmış ülkeler, teknoloji ve sermaye eksikliği yüzünden zaten az olan kaynaklardan yeterince yararlanamamaktadır. Örneğin; Moğolistan.



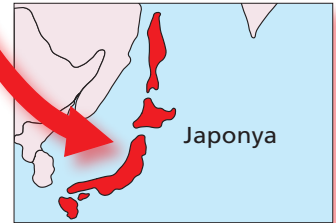
Büyük sermaye ve doğal kaynaklara sahip bazı ülkeler doğal kaynaklardan etkin şekilde faydalanabilmektedir. Örneğin; Rusya Federasyonu, ABD ve Kanada.



Doğal kaynaklar yönünden fakir ancak sermaye, teknoloji ve iş gücü açısından zengin olan ülkeler, dışarıdan aldıkları ham maddeleri işleyerek doğal kaynak açıklarını kapatmaktadır. Örneğin: Japonya, İsviçre.



Zengin doğal kaynaklara sahip bazı ülkeler, teknik bilgi ve sermaye bakımından yetersiz oldukları için doğal kaynaklardan yeterince yararlanamamaktadır. Bu ülkelerin gelişmişlik seviyesi düşüktür. Örneğin: Nijerya ve Irak.



Etkinlik

Tabloda yer alan bilgilerden yararlanarak doğal kaynak türlerini yazınız.

Doğal kaynak türleri	Nereden elde edildiği (oluşum kökenleri)	Kullanım amaçları	Önemi	Potansiyelin yüksek olduğu yerler
Kömür	Bitkisel maddelerin yer altında depolanarak dönüşüme uğramasıyla oluşur.	Enerji üretimi, ısınma.	Madenlerin ergitilmesi ve medeniyetlerin kurulmasında önemli etkidir .	Çin, Rusya, ABD, Hindistan, Avustralya, Almanya
Petrol	Bitki ve hayvan kalıntılarının deniz, göl ve akarsu gibi sulak alanlarda çökmesiyle oluşur.	Enerji üretmek, araç yakıtı, sanayi yakıtı.	Temel enerji kaynaklarından birisi olarak insanoğlunun yaşamında çok önemli bir yere sahiptir.	S. Arabistan, İran, Kanada, Venezuela, Irak, Rusya
Doğal gaz	Bileşiminde %95 metan gazı bulunur yeryüzünün alt katmanlarında ve petrol rezervlerinin çevresinde bulunur.	Termik santrallerde, elektrik elde etme, konutların ısıtılması.	Temel enerji kaynaklarından birisi olarak insanoğlunun yaşamında çok önemli bir yere sahiptir.	Rusya, İran, Katar, Suudi Arabistan, ABD, Kanada, Türkmenistan
Madenler	Yer kabuğunun bazı bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineraller ve bileşenler	Sanayi, enerji, ısınma, demir-çelik, suni gübre vb.	Sanayide kullanılması nedeniyle insan yaşamında ve ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde önem arz eder.	Dünyanın hemen her yerinde
Ormanlar	Özellikle nem oranının yüksek olduğu ve her mevsim yağış alan yerlerde	Kâğıt ve kereste fabrikalarında ham madde, ısınma, inşaat malzemesi	Madde döngüleri üzerinde önemli işlevi bulunur.	Brezilya, Rusya, ABD, Kanada, Endonezya
Toprak	Bünyesindeki minerallerle bitkilerin, hayvanların ve insanların yaşam alanı	Tarım, yerleşme, sanayi ve hayvancılık faaliyetleri	Tüm faaliyetlerin gerçekleştiği yerdir.	Dünyanın hemen her yerinde
Güneş	Güneşin çekirdeğinde yer alan füzyon süreci ile açığa çıkan ışıma	Isıtma ve soğutma sistemleri, elektrik enerjisi üretimi	Tüm canlıların yaşam kaynağıdır.	Kuzey Afrika, Akdeniz havzası, Orta Doğu

Etkinlik

Tabloda yer alan bilgilerden yararlanarak doğal kaynak türlerini yazınız.

Doğal kaynak türleri	Nereden Elde edildiği (Oluşum kökenleri)	Kullanım amaçları	Potansiyelin yüksek olduğu yerler
Gelgit (Medcezir)	Okyanus sularının ilerleyip çekilmesi	Elektrik enerjisi elde etme	Okyanus kıyısında yer alan ülkeler
Dalga	Genellikle rüzgârla oluşan denizdeki suyun hareketi	Elektrik enerjisi elde etme	Okyanus kıyısında yer alan ülkeler
Jeotermal	Yer altındaki sıcak sular	Elektrik üretimi, konutların ve seraların ısıtılması,	İzlanda, Japonya, ABD
Biyokütle	Bitki ve hayvan artıkları	Biyoyakıt elde etme	Dünyanın hemen her yerinde
Hidroelektrik	Akarsular	Sulama, elektrik elde etme	Kanada, Çin, Norveç, ABD, Hindistan, Rusya, Brezilya

Etkinlik

Tabloda yer alan doğal kaynakların özelliklerini ✓ ya da ✗ işaretiyle belirtiniz.

Doğal Kaynaklar				
	Doğal Kaynak	Tükenmeyen	Belirli Şartlarda Yenilenebilen	Tükenebilen
1	Jeotermal	✗	✓	✗
2	Gelgit (Medcezir)	✓	✗	✗
3	Madenler	✗	✗	✓
4	Hava	✓	✗	✗
5	Dalga	✓	✗	✗
6	Doğal gaz	✗	✗	✓
7	Biyokütle	✗	✓	✗
8	Kömür	✗	✗	✓
9	Rüzgâr	✓	✗	✗
10	Toprak	✗	✓	✗

Doğal Kaynakların Değeri ve Kullanımının Değişmesi

Doğal kaynakların insan için önemi zaman ve coğrafyaya göre değişmektedir. Bu değişimin sebebi insanların zamanla değişen ihtiyaçlarıdır. Ülkelerin sanayi ve teknolojiadaki gelişmişlikleri, sahip oldukları doğal kaynakların değerleri için belirleyici olmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların değeri daha yüksekken, az gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların değeri daha azdır.

Önceleri su tarımda sulama amaçlı kullanılırken, günümüzde enerji üretimi, turizm, sanayi ve teknolojinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Tarım arazilerinin önemi nüfusun artmasına bağlı olarak büyümüştür. Artan **ihtiyaç** ve **teknolojik** imkânlar ilkel tarımdan sululu tarıma geçişle birlikte ziraat faaliyetlerinde modern tarım tekniklerinin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

Doğal kaynakların en önemlilerinden biri de ormanlardır. Ormanlar önceleri tahrip edilerek kullanılırken, günümüzde **sürdürülebilir** yöntemler gözetilerek yararlanılmaya çalışılmaktadır. Ormanların sürdürülebilmesi için tahrip olan orman alanlarının koruma altına alınması ve ağaçlandırma yapılması gerekir.

Doğal kaynaklara olan talep gelişen teknolojiye ve ihtiyaçlara bağlı olarak zaman içinde değişmektedir. Örneğin, **taş kömürüne** yönelik 19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine yayılan yüksek fırınlar ve demir-çelik sanayisi ile başlamıştır. Bugün bütün Dünya'ya yayılma eğilimi gösteren demir-çelik endüstrisi, öncelikle demir cevheri ve maden kömürü kaynaklarına gerçek değerini kazandırmıştır. Demir cevheri üretimi ve demir-çelik sanayisindeki gelişmeler, maden kömürü üretimini de teşvik etmiştir. Demir çelik üretimindeki gelişmeler önce İngiltere'de daha sonra Avrupa ülkeleri ve ABD'de **demir** cevherini maden kömürü ile ergitme denemelerinin başlamasına yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarında petrol, elektrik ve

nükleer enerjinin sanayi faaliyetlerinde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte maden kömürüne olan bağımlılık azalmıştır. Örneğin, bugün önemli çelik üreticisi ülkelerden biri olan İsveç'te kömür bulunmaması nedeniyle çelik üretiminde elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Ancak bu durum çelik üretiminin İsveç'te daha pahalıya mal olmasına yol açmıştır.

İçten yanmalı ve **içten patlamalı** motorların icadı, petrolün termik güç olarak önemini artırmıştır. 1937'de jet motorlarının icadı ile jet yakıtına olan ihtiyaç petrolün daha da değerlenmesine yol açmıştır. Zamanla dizel motorlar ve gaz türbinleri ile elektrik enerjisi üretilmiştir. Ancak kömürün sanayideki önemi bugün bile devam etmektedir. Dünya'daki kömür üretiminin % 69'u elektrik üretiminde kullanılmaktadır.

İlerleyen yıllarda kömürün elektrik üretimindeki payının azalacağı doğal gazın artacağı tahmin edilmektedir. Maden kömürünün kullanımı ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, enerji elde etmede katı atıklar Orta Doğu ve Güney Amerika ülkelerinde düşük iken, Çin ve Asya'nın diğer ülkelerinde yüksektir. Günümüzde Çin, Hindistan, Güneydoğu Asya ve Güney Amerika'da metal sanayisinin gelişmesi kömür tüketimini artırmıştır.

Geçmişten Günümüze Doğal Kaynaklar

Taşlar: İnsanların, çakmak taşı ve volkan camı gibi **sert** kayaçları keşfetmesiyle madencilik faaliyetleri başlamıştır. Bu taşların işlenip çeşitli aletlerin yapılmasıyla ilk taş işletmeciliği ortaya çıkmıştır. İlk yerleşmelerin kurulmasında su kaynakları ve sert kayaçların varlığı birlikte etkili olmuştur. Neolitik Çağ'da ham madde olarak çakmak taşı ve volkan camı ticareti yapılmıştır. İnsanlar **taşları** yontarak çeşitli alet ve sanat eserleri ortaya koymuştur.

Metalik Madenler: İnsanlar, ilk olarak doğada parlak rengiyle dikkat çeken hematit gibi minerallerin farkına vararak onları boya malzemesi olarak kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra saf bakırı yerleşmelere ge-

tirerek, onlara biçim vermeye çalışmışlardır. Bakır ve kalay karışımı olan **tuncun** bulunmasıyla **Tunc** Çağı başlamıştır. Tunc üretimi büyük değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde döküm, tavlama, kaynak, kaplama gibi teknikler doruk noktasına ulaşmıştır. Demir Çağı'nda demir diğer madenlerden daha az işlenmesine rağmen bu çağa adını vermiştir. Sözü edilen çağlarda metalik madenler basit yöntemlerle ergitilip soğutularak, dövme yoluyla işlenmiştir. Bu metallere el emeği ile bazı araç ve gereçler yapılmıştır. Bu araç ve gereçler arasında demir saban, atlı araba, tekerlek çemberi, bıçak ve balta gibi aletler gösterilebilir.

Toprak: İnsanlar Neolitik Çağ'da **tarım** yapmaya başlamışlardır. Böylece toprakla birlikte suyun da önemi artmıştır. Önceleri basit yollarla başlayan tarım, ilerleyen zamanlarda **sabanlarla** yapılmıştır. Neolitik Çağ'da doğada başıboş gezen hayvanlar evcilleştirilmiş, bu sayede toprakların yanında çayır ve otlaklar da önem kazanmıştır. Tarımla birlikte yerleşik hayata geçen insan sayısı artmış ve artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için doğal kaynaklar daha ekonomik hâle gelmiştir.

Ormanlar: Paleolitik Çağ'da avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdüren insan, çevredeki bitki ve hayvan topluluklarının zengin olduğu alanları yerleşim alanı olarak seçmiştir. Neolitik Çağ'da ısınmak, yemek yemek, kil fırınları için enerji üretmek ve suda yüzen araçları üretmek için ormanlardan yararlanma yollarına gidilmiştir. Maden Çağı'ndan Sanayi Çağı'na kadar ormanlar genellikle ergitme işlerinde kullanıldığından, Orta Çağ'ın sonlarına kadar demirciler işletmelerini orman kenarlarına kurmuşlardır.

Günümüzde ormanlardan **ısıtma**, yemek pişirme, mobilya, kâğıt üretimi, demir yollarında kullanma gibi nedenlerle orman alanları hızla tahrip edilmiştir. Ortaya çıkan çevresel sorunlar nedeniyle insanlar, günümüzde gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için plantasyon ormanları oluşturmuşlardır.

Su, Rüzgâr ve Güneş: Sulardan Orta Çağ'a kadar sulama, kullanma suyu ve taşıma şeklinde yararlanılmıştır. Orta Çağ'da su ve rüzgârdan, değirmenlerin kanat ve çarkları döndürülerek enerji elde edilmiştir. Bu enerjiler doğrama, kâğıt fabrikaları ve tabakhanelerde kullanılmıştır. Su değirmenleri, yedi yüzyılı aşkın bir zamandır kullanılmakta ve akarsuların önemini artırmaktadır. Su ve rüzgâr değirmenleri günümüzde de varlıklarını korumaktadır. Ancak, günümüzde rüzgâr; kömür, petrol ve doğal gaz karşısında önemini yitirmiştir. Son yıllarda modern rüzgâr türbinlerinden **elektrik** üretilmeye başlanmıştır. 1970'lerdeki petrol bunalımı rüzgâr için bir dönüm noktası olmuştur. Yeni kuşak yel değirmenlerinin ortaya çıkmasıyla rüzgârın önemi artmıştır. Günümüzde Danimarka, Kopenhag Körfezi'ndeki denizden elektrik enerjisi üretmektedir. Su gücü ile işletilen dinamonun icat edilmesiyle akarsular enerji kaynağı olarak tekrar değer kazanmıştır. Böylece siyah kömürün karşılığı olarak bu kaynağa beyaz kömür denmiştir.

Güneş enerjisinden değişik alanlarda yararlanılmaktadır. İlk olarak güneş ışığından yararlanarak enerji çıkaran **foto voltaj** hücrelerinin geliştirilmesiyle birlikte güneş enerjisi ile elektrik üretimine başlanmıştır. Günümüzde hesap makinelerinden uzay araçlarına kadar birçok makinenin çalıştırılmasında güneş enerjisinden yararlanılmaktadır. Güneş ışığının kesintisiz bir enerji kaynağı olması ve çevreyi kirletmemesi alternatif enerji kaynakları arasında önemli bir yer tutmasına neden olmuştur.

Kömür: Sanayi Devrimi'nden önce kömür, evlerin ısıtılmasında ve demirin ergitilmesinde kullanılan bir enerji kaynağıydı. **Sanayi Devrimi'yle** birlikte demir çelik sanayisinin vazgeçilmez enerji kaynağı olmuştur.

Petrol ve Doğal gaz: Petrol, 1800'lü yıllara kadar asfalt, harç, ısıtma aracı ve cadde aydınlatmasında kullanılmıştır. İlk petrol kuyusu 1857 yılında ABD'nin Pensilvanya eyaletinde açılmıştır. Alman Mühendisleri Daimler'in 1895 yılında benzinli motorları, Diesel'in

1910 yılında mazotlu motorları icat etmesiyle petrol büyük bir güç kaynağı hâline gelmiştir.

Turizm: Turizm II. Dünya Savaşı sonrası ülkelere döviz akışı sağlayan önemli bir sektör hâline gelmiştir. Günümüzde dağ, göl, plaj, mağara, çağlayan gibi ilgi çeken oluşumlar turizmde doğal kaynak olarak kullanılmaktadır.

Örnek 17

İnsanlığın başından itibaren var olan doğal kaynakların önem kazanmasında en çok etkili olan faktör aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yerleşik yaşama geçiş B) II. Dünya savaşı
C) Nüfus patlamaları D) Sanayi devrimi
E) Tarımın başlangıcı

Çözüm 17

Sanayi Devrimi doğal kaynakların kullanılması, işlenmesi vb gibi süreçlerde en çok etkili olan dönemdir.

Cevap D

Ekstra Bilgi

Türkiye'deki Doğal Kaynaklar ve Ekonomi İlişkisi

Doğal kaynaklar, tarih boyunca toplumların kalkınmasında en önemli rol oynamış olan maden, petrol, su, orman, toprak gibi, yaşam için gerekli ham maddelerin elde edildiği doğadan alınan temel varlıklardır. Günümüzdeki gelişmiş ülkelerin tümü doğal kaynaklardan yararlanarak bugünkü sanayileşme düzeyine erişmişlerdir. Kendi ekonomileri için topraklarında gerekli doğal kaynağı bulunmayan ülkeler diğer ülkelerdeki ham madde kaynaklarını saptamak için büyük çabalar harcamışlardır. 19'uncu yüzyılda gelişen jeoloji bilimi ileriye yönelik **stratejik** planlama için gereğince kullanılmıştır.

Özellikle günümüzdeki gelişmiş Avrupa ülkeleri tarafından harcanan uzak görüşlü bu çabalar 20'nci yüzyılın başlarında uluslararası politika alanında meyvelerini vermiştir.

Türkiye, çok stratejik coğrafi konumunun yanı sıra, jeolojik yapısı nedeniyle de çok stratejik doğal kaynaklara sahiptir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî açıdan zayıflaması fırsat bilinerek yapılan diplomatik manevralar nedeniyle kaybedilen topraklardaki petrol varlığı bugün dahi uluslararası dengeleri zorlamaktadır.

1935 yılında kurulan Maden Tetkik ve Arama (MTA) Enstitüsü ve 1938'de kurulan **Etibank**, ülke madenciliğini sıfır denilecek düzeyden çok ileri düzeylere getirmiştir. Ancak, arama açısından çok riskli ve işletme yatırımı açısından büyük özsermaye gerektiren madencilik sektörü Türkiye'de geçmişte uygulanan devletçi politikalar sonucunda dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamış ve sürekli olarak gerilemiş, günümüzde ise durma noktasına gelmiştir. Buna örnek olarak, 1970'li yıllarda yurt ekonomisine önemli katkıları olan ve son yıllarda atıl hâle gelmiş bakır, demir ve krom madenciliği gösterilebilir.

Genel değerlendirme itibarıyla Türkiye, ihtiyacı olan enerji üretimini karşılayabilecek kadar yerli kaynaklara sahip bir ülke değildir. Özellikle günümüzde en yaygın kullanım alanı bulan birincil enerji kaynaklarından olan **petrol** ve **doğal gaz** açısından fakir bir ülkedir. Bu yüzden önemli miktarlarda ithalat yapmak durumunda kalmaktadır. Yerli enerji üretiminde öne çıkan başlıca kaynakları ise **linyit** kömürü ve hidrolik güçtür.

Hidrolik: Türkiye'nin teknik olarak değerlendirilebilir hidrolik enerji potansiyeli 216 milyar kWh ve bunun 126 milyar kWh'ı ekonomik olarak değerlendirilebilir durumda. Hâlen bu potansiyelin %35'i değerlendirilmiş bulunuyor.

Ham petrol ve doğal gaz: Son yıllarda, yeni petrol sahalarının **keşfedilememesi** ve mevcut petrol sahalarının da **eski** olması nedeniyle, ham petrol üretimi sürekli olarak düşüyor.

	Rezervardaki Petrol		Üretilebilir Petrol	
	Varil	M. Ton	Varil	M. Ton
Toplam	7.260.402.311	1.058.063.633	1.440.593.487	205.420.341

Taş kömürü: Türkiye taş kömürü rezervi, 560 milyon tonu görünür olmak üzere, toplam 1.35 milyar ton civarındadır. Isıl değeri 13.8-28.4 MJ/kg arasındadır. Üretimi Türkiye Taş kömürü Kurumu (TTK) tarafından, **Zonguldak** havzasındaki 5 işletmede sürdürülüyor. Bu işletmelerden Kozlu, Karadon ve Üzülmaz'de koklaşabilir, Amasra ve Armutçuk'ta ise koklaşmaya uygun olmayan niteliklerde kömür üretimi yapılıyor.

Jeotermal: Türkiye dünyadaki jeotermal ısı kullanımı ve kaplıca uygulamalarında, Çin, Japonya, ABD ve İzlanda'nın ardından 5. sırada geliyor.

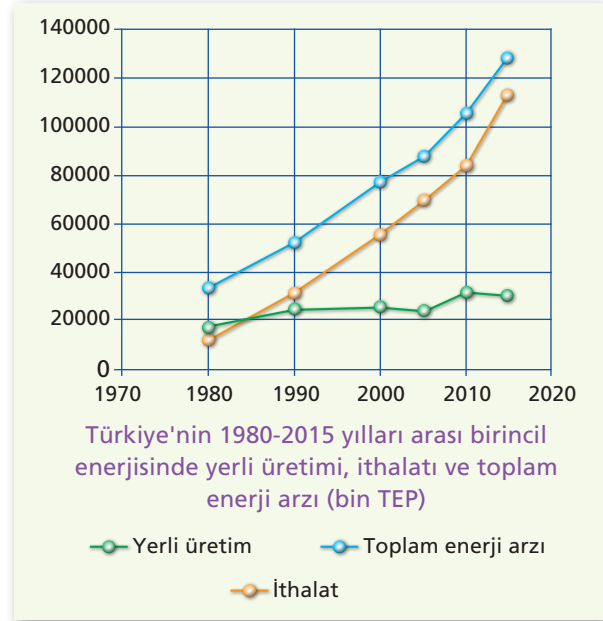
Güneş: Türkiye, 36-42° kuzey enlemleri arasında yer alan coğrafi konumuyla güneş kuşağı ($\pm 40^\circ$) içerisinde bulunuyor. Yüzeğine yılda düşen güneş enerjisi miktarı 977 x 1012 kWh kadardır. Teknik potansiyeli 500, ekonomik potansiyeli ise 25 Mtep/yıl olarak tahmin ediliyor.

Rüzgâr: Türkiye'nin rüzgâr enerjisi açısından yaklaşık 400 milyar kWh/yıl brüt ve 120 milyar kWh/yıl teknik potansiyele sahip olduğu tahmin ediliyor.

Biyokütle: Türkiye'de biyokütle enerjisinin kullanımı, ağırlıklı olarak klasik yöntemlerle gerçekleştiriliyor ve modern yöntemlerin bu alandaki payının artırılmasına çalışılıyor.

Toryum ve uranyum: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) tarafından yapılan **uranyum** ve toryum etütleri sonucunda, Sivrihisar ilçesinin kuzey batısında Kızılcaören, Karkın ve Okçu köyleri arasında 15 km²lik bir sahanın toryumun yanı sıra nadir toprak elementleri de içerdiği saptanmıştır.

Türkiye, kalkınmakta olan toplumlar statüsünde yer alan bir ülke olup hızla artan nüfusunun ve gelişme gösteren ekonomisinin bir gereği olarak enerji talebinde de artış yaşamaktadır. 1970 yılında Türkiye'nin birincil enerji kaynakları üretimi 14,5 milyon TEP olarak ölçülürken bu değer 2000 yılına gelindiğinde yaklaşık 26 milyon TEP ve 2008 yılında ise iki kat artarak 29 milyon TEP olarak gerçekleşmiştir.



Türkiye, insan gücü ve teknolojik bilgi uygulama açısından gelişmiş ülkelerden pek geri sayılamayacak düzeye erişmiştir. Ancak, hızla artan **nüfusu**, yetersiz AR/GE, eski teknolojiler ve finansman zorlukları Türkiye'nin endüstriyel kalkınma hızını yavaşlatmakta ve bu arada, ülke çapında çevre sorunları da büyümektedir. Mevcut doğal kaynaklarından yararlanmaksızın Türkiye'nin kalkınması mümkün değildir.

Dolayısıyla Türkiye enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve arz güvenliğinin sağlanması hususunda, fosil kökenli yakıtların yanı sıra coğrafyasında bulunan ve yüksek potansiyele sahip **alternatif** (yenilenebilir) enerji kaynaklarını da değerlendirmelidir.

Türkiye'nin Alternatif Enerji Kaynakları Üretimi

Kaynak	Orijinal Birimler	Bin Tep
Odun	12,264 (Bin Ton)	3,679
Hayvan ve Bitki Artıkları	4,883	1,134
Hidrolik	33,270 (GWh)	2,861
Jeotermal	162	140
Biyoyakıtlar	74 (Bin ton)	66
Rüzgâr	847 (GWh)	73
Jeotermal Isı + Diğer Isı	1011 (Bin Tep)	1,011
Güneş	420 (Bin Tep)	420
Toplam	–	9,384

Türkiye'de başta rüzgâr enerjisi olmak üzere, bazı **alternatif** enerji kaynaklarından yararlanma konusunda gerekli ekipman ve donanımları yerli teknoloji ile üretilebilme imkânına sahiptir. Türkiye, alternatif enerji türleri bakımından zengin bir ülke olup, mevcut ekonomik ve teknolojik dinamikler göz önünde bulundurulduğunda, yatırım yapılabilmesi için en uygun sektör **rüzgâr** enerjisidir.



Örnek 18

Ülkemizin petrol üretimi ve petrol potansiyeli bakımından durumu için aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- A) Ülkemizde sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesinde petrol çıkarılır.
- B) İlk olarak 1940 yılında Raman'da petrol bulunmuştur.
- C) Ülkemizde ham petrolün arıtılması için rafineriler kurulmuştur.
- D) Mersin limanı ile ülkemiz dışarıya ham petrol ihraç etmektedir.
- E) Ülkemizde petrol araştırmalarını TPAO tarafından yapılmaktadır.

Çözüm 18

Türkiye'nin mevcut petrol üretimi yeterli değildir. Dolayısıyla ham petrol ihraç etmez.

Cevap D

Örnek 19

Aşağıdaki bölgelerimizden hangisi hidrolik enerji potansiyeli bakımından en az kapasitededir?

- A) Marmara Bölgesi
- B) Doğu Anadolu Bölgesi
- C) Ege Bölgesi
- D) Güney Doğu Anadolu Bölgesi
- E) Karadeniz Bölgesi

Çözüm 19

Yer şekillerinin sade olması nedeniyle Marmara Bölgesi'nin, hidroelektrik üretimindeki payı azdır.

Cevap A

Konu Değerlendirme Testi - 3

1. Sanayi faaliyetlerinin kuruluş yeri seçiminde ham madde ve enerjinin önemi eskiye nazaran giderek azalmıştır.

Bu durum, aşağıdakilerden hangisi ile ilgili değildir?

- A) Modern sanayide enerjiye ve ham maddeye ihtiyaç duyulmamasıyla
B) Taşımacılığın gelişmiş olmasıyla
C) Pazar ve iş gücü faktörlerinin öneminin artmasıyla
D) Teknolojinin gelişmiş olmasıyla
E) Elektrik dağıtım ağının ve doğal gaz boru hatlarının yaygınlaşmasıyla

2. I. İhtiyaçların çeşitlenmesi
II. İletişim teknolojileri kullanımının yaygınlaşması
III. Ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi
IV. Satın alma gücünün azalması
Yukarıdakilerden hangileri bir ülkede tüketimin artmasına neden olacak gelişmeler arasında yer almaz?

- A) Yalnız II B) Yalnız IV C) I ve III
D) II ve IV E) III ve IV

3. **Aşağıda enerji kaynakları ile ilgili verilen bilgilerden hangisi doğru değildir?**

- A) Kömür, jeolojik devirlerin farklı zamanlarında oluşmuş doğal kaynaklardan biridir.
B) Kömür, yeryüzünde ilk kullanılan enerji kaynağıdır.
C) Dünya petrol rezervinin önemli bir bölümü Orta Doğu'da bulunur.
D) Petrol, uluslararası ticarete önemli bir yere sahiptir.
E) Doğal gaz ve petrolün uluslararası ticaretinde boru hatları önem kazanmıştır.

4. **Sanayide makine kullanımının yaygınlaşması, sanayi tesislerinin kuruluşuna etki eden faktörlerden hangisinin öneminin azalmasına neden olmuştur?**

- A) Ham madde B) Enerji
C) Pazar D) Sermaye
E) İş gücü

5.

Ülke	Doğal Kaynak
I. G.A.C	Krom
II. ABD	Bakır
III. Türkiye	Bor
IV. Çin	Altın

Yukarıda bazı ülkeler ile dünya rezervi bakımından ilk sırada yer aldıkları doğal kaynaklar eşleştirilmiştir.

Bu eşleştirmelerden hangileri doğru değildir?

- A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

6. Modern sanayinin en önemli özelliklerinden biri de çok miktarda ham madde kullanılmasıdır.

Buna göre,

- I. Ham madde çabuk bozulabilir ise sanayi tesisi ham maddeye yakın yerde kurulur.
II. Ham maddenin taşıma maliyeti, mamül maddenin taşıma maliyetinden fazlaysa sanayi tesisi ham maddenin yakınında kurulur.
III. Ham maddenin rezervi azsa sanayi tesisi ham maddenin yakınında kurulur.

ifadelerinden hangileri yanlıştır?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) II ve III

7. Aşağıdakilerden hangisi üretim, tüketim ve dağıtımını etkileyen doğal faktörlerden değildir?

- A) Tarım
- B) İklim
- C) Suyun varlığı
- D) Toprak
- E) Yüzey şekilleri

8. Aşağıdakilerden hangisi doğal faktörlerin üretim, dağıtım ve tüketim üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik çalışmalar arasında gösterilebilir?

- A) Çelik üretimi
- B) Sanayi bölgeleri ile yerleşim alanları arasındaki ulaşımın gelişmesi
- C) Plastik maddelerin üretilmesi
- D) ABD'de uçak gövde imalatı ve montaj tesislerinin havanın genelde açık olduğu kesimlerde kurulması
- E) Enerji nakil hatlarının yer altına gömülmesi

9. Aşağıdaki ülkelerden hangisi hem sermaye ve teknoloji hem de doğal kaynaklar bakımından zengin olan ülkelere biridir?

- A) Japonya
- B) İsviçre
- C) Nijerya
- D) ABD
- E) Suudi Arabistan

10. Aşağıdakilerin hangisinde tükenmeyen doğal kaynaklar bir arada verilmştir?

- A) Akarsu, petrol, kömür
- B) Güneş, rüzgâr, doğal gaz
- C) Orman, su, kömür
- D) Su, petrol, dalga
- E) Güneş, su, rüzgâr

11. Türkiye'nin enerji üretim ve tüketim alanları arasında bir konuma sahip olması ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir.

Bu durum üzerinde;

- I. su,
- II. kömür,
- III. doğal gaz,
- IV. petrol

doğal kaynaklarından hangileri daha fazla etkiye sahiptir?

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) II ve III
- D) II ve IV
- E) III ve IV

12. Ilıman okyanusal iklim bölgesi içerisinde, yer şekillerinin engebeli olduğu bir alanda enerji üretiminde aşağıdaki doğal kaynaklardan hangisinin kullanılması beklenir?

- A) Nükleer enerji
- B) Hidroelektrik enerji
- C) Jeotermal enerji
- D) Güneş enerjisi
- E) Biyokütle enerjisi

13. Üretim, dağıtım ve tüketim unsurlarını etkileyen faktörlerden bazıları beşerî yapıyla ilgilidir.

Aşağıdakilerin hangisinde beşerî faktörlerin daha çok dağıtım aşamasındaki etkisinden söz edilmiştir?

- A) Yeterli sermaye birikiminin sağlanması
- B) Her gün değişen ve gelişen modanın önemsenmesi
- C) Modern pazarlama tekniklerinin gelişmesi
- D) Nitelikli iş gücü kaynaklarının artması
- E) Yüksek gelir düzeyine sahip nüfusun artması